

Kolumbán Zsolt

BALÁS ERNŐ (1875–1949) 2.

A dolgozat a Székely Nemzeti Múzeumban található Balás Ernő-hagyaték feldolgozására támaszkodik. Célja az, hogy bemutasson egy olyan műszaki és politikai személyiséget, aki a két világháború közötti erdélyi kisebbségi társadalomban a hivatalos Magyar Párt politikájától eltérő módon próbált érvényesülést szerezni a magyar kisebbség általános, valamint egy kisebb régióban felmerülő problémáinak. A dolgozat hiteles képet próbál adni dr. Balás Ernő mérnök gazdaságszervező, politikai és műszaki tevékenységéről. Megpróbálja megvilágítani egy szövetkezeti mozgalom ügyét, amely egy kisebb erdélyi magyar közösség számára a Román Királyságban még teljesen újszerű Villamosági szövetkezet létrehozását tűzte ki célul. Ennek megvalósulása majdnem egy egész megye villamosítását oldotta volna meg. Balás politikai nézetei szociális elveken alapulnak. A Magyar Párttal való kapcsolata jellemző a pártnak a hasonló, baloldali elveket valló személyiségek iránti viszonyulására. A kutatást különösképpen indokolta, hogy új szemszögből világíthatja meg ezt a korszakot azon személyek életútjának vizsgálata, akik nem tartoztak a két világháború közötti erdélyi magyar társadalom vezetésére magát hivatottnak tartó Magyar Párt szervezetéhez. Terjedelmi okokból mindeddig a dolgozatnak csak az első része került közlésre.¹ Az itt következő befejező rész Balás szövetkezeti tevékenységét taglalja, és a Magyar Párthoz való viszonyát összegezi.

3. Balás Ernő szövetkezeti tevékenysége

A 19. század utolsó évtizedétől a 20. század második világháborúig terjedő időszakában az erdélyi magyarság gazdasági és társadalmi életében fontos szerepet töltöttek be a szövetkezeti mozgalmak. Több szakaszt különböztetünk meg, amelyek közül az első legfontosabb jellegzetessége, szövetkezeti öntudat hiányában, az állami kezdeményezés. Szociálpolitikai színezettel rendelkező, a kormányzat agrárpolitikai céljaival egybevágó szövetkezeti mozgalmról van szó. A felsőbb kezdeményezésekre alapított szövetkezetek megalakulásukkor jelentős hitelben és beruházási

segélyben részesültek, de a társadalmi igény hiánya csökkentette a hatékonyságot.

Az erdélyi szövetkezeti mozgalom második szakasza az 1918–20-as impériumváltás után az egyetemes magyar szövetkezeti mozgalmából való kiszakadásával vette kezdetét, és egészen az 1929-ben kezdődő gazdasági világválságig tartott, amely jelentős változásokat idézett elő a gazdaságpolitikai elképzelések terén. A magyar állami támogatást elvesztő erdélyi szövetkezetek, fennmaradásuk és életlehetőségeik biztosítása érdekében egy új szövetkezeti eszme kidolgozására kényszerültek, amelyben a magunk segítése és a kölcsönös támogatás mint értékek jobban érvényre jutottak. Ez a szakasz az öntudatos mozgalommá válás szakasza, amelyet a kezdeti néhány év tájékozatlansága után az újjászerveződés és a belső megerősödés jellemezett.

A harmadik szakaszt a gazdasági világválság okozta gazdasági mentalitásváltás határozta meg. Szakítva a kapitalista liberális gazdaságpolitikai mentalitással, egyre erősödött a gazdasági elzárkózás és az önellátó gazdasági rendszer igénye. Így az erdélyi magyarság elindította a gazdasági élet nemzeti alapokra való helyezésének folyamatát is, a feladatot egy kisebbségi közösség szintű gazdasági rendszer kiépítésében látták.²

A jobb megértés érdekében beszélünk kell a szövetkezeti mozgalomnak az erdélyi magyar kisebbség életében betöltött szerepéről. Három területen segítette elő a nemzeti társadalom szervezésének és nevelésének ügyét: gazdasági, társadalmi és kulturális téren.

A szövetkezeti mozgalom a gazdaságban látta fő feladatát: célja az volt, hogy összegyűjtse, megsokszorozza, felfokozza a kisebb gazdasági tényezők erejét, növelje jelentőségüket a gazdasági életben, s bizonyos mérvű önállóságot és védelmet biztosítson számukra a gazdasági élet hatalmasaival szemben. A román nemzetpolitika vezető érdeke az erdélyi magyarság gazdasági potenciáljának visszaszorítása volt, tevékenysége erre irányult, ez egyben a magyarság politikai súlyát is csökkentette. A folyamat a magyarság ellen

¹ KOLUMBÁN Zsolt 2004 és KOLUMBÁN Zsolt 2006.

² OBERDING József György 1938, 51.

indított gazdasági támadással, az agrárreformmal, valamint az iparvállalatok és altalajkincsek államosításával indult.³ Ilyen körülmények között a magyarságnak szüksége volt arra, hogy a gazdasági leromlás ideje alatt se engedje széthullani gazdasági erejét.

A szövetkezeti mozgalom ugyanakkor társadalmi vonatkozásban is jelentős szerepet töltött be. Ápolták és terjesztették a közösségi szellemet, segítve az erre való nevelést is. A szövetkezeti szerveződés olyan közösségeket hozott létre, melyek támogatták a tagok egyéniségét, szabadságát és önállóságát, de ugyanakkor közös érdekű munkára fogták össze őket. A szövetkezet az önkéntes társulás öntudatos fegyelmét kéri, az egyéni érdekeket annak a gondolatnak a jegyében rendeli a közösségi érdek alá, hogy az egyéni érdek a közösségi érdeken belül nyerhet leginkább védelmet és érvényesülhet. A szövetkezetek, főképp azok, amelyek falvakban, vidéken működtek, egyben kultúrintézmények voltak, ami alapszabályaikban is fellelhető. Műveltségterjesztő és ismeretpótló feladatokat vállaltak, valamint olvasókörrrel és könyvtárakkal rendelkeztek. Mint erkölcsi nevelést biztosító intézmények, arra igyekeztek, hogy híveiket s a körjük csoportosulókat magasabb erkölcsi felfogásra, önzetlenségre, tisztább gondolkodásra neveljék.⁴

3.1. A Világosság szövetkezet

Az első világháború végétől a trianoni szerződés megkötéséig terjedő időszakban, a már megszállott és katonai ellenőrzés alatt tartott Erdélyben a magyarság életét az anyagi és politikai bizonytalanság, a nagyfokú tanácstalanság, valamint a rémült passzivitás jellemezte. A magyar állam központi vezetésétől elszakított erdélyi helyi intézmények felsőbb utasítások hiányában magatehetetlenek és reményvesztettnek bizonyultak, ami a közhangulatra is kivetítődött.

Balás Ernő, ekkor még mint Sepsiszentgyörgy városának magánmérnöke, lépéseket kezdeményezett a fejleményeket tehetetlenül szemlélő polgárság felrázására, kísérletet téve a magyarság helyi szinten történő megszervezésére. Ezen elképzelés által indítatva fogalmazódott meg benne a Magyar Népköztársasági Párt mintájára a Sepsiszentgyörgyi Köztársasági Párt megszervezésének szükségessége, de nemcsak politikai célzattal, hanem „közigazgatási, ipari, kereskedelmi, társadalmi és közművelődési” feladatkörrel is.⁵ Annak ellenére, hogy 1918. december 29-én Kolozsváron, az Apáthy fő kormánybiztossal való tárgyaláson Balás tervei helyeslésre találtak, politikai szervezőtevékenységében nem talált segítőkre.⁶ A kezdeményezés elbukott, melynek okán arra

a következtetésre jutott, hogy a magyarság megszervezésének a fennmaradás és fejlődés érdekében egy valamennyi magyart magába foglaló gazdasági szervezet megvalósítása lehet az útja. Elképzelései szerint olyan gazdasági szervezetet kell létrehozni, amelyből a magyarság egyetlen tagja sem maradhat ki, mert csak „így valószínűsíthető meg gazdasági stabilitásunk, mely által gerincesen háríthatjuk el az állam elnyomási és asszimilációs szándékait”.

A cél egy székelyföldi, egyetlen központi irányítással rendelkező energiaközpontnak szövetkezeti alapon való kiépítése. Ebből a megfontolásból született meg az a terv, hogy az Olt kihasználatlan szakaszaira vízierős villanytelepeket kell létesíteni, az Olt és Feketeügy medencéjének villamosítása érdekében. Elképzelése szerint Háromszék déli és délkeleti részének villamosítási igényeit egy az Olt folyó szotyori szakaszára tervezett 1200 lóerős vízierőmű láthatja el. A tervek megvalósításához szükségeltetett egy több mint 10 kilométeres csatorna megépítése, amely elengedhetetlenül fontos volt a kívánt energiamennyiséghez szükséges 20 méteres szabadesés biztosításához. Balás számításai szerint az Olt legkisebb 3600 l/s vízhozama, amely a Magyar Földművelésügyi Minisztérium által is megállapított vízmennyiség, optimális feltételeket nyújt egy 1200 lóerős vízierőmű megépítéséhez. Az így nyert energiából 200 LE-t az Olt érintett szakaszán fekvő malmok kaptak volna vízjogaikért cserébe, míg a maradék 1000 LE elégséges lett volna 46 000 darab 16 wattos égő árammal való ellátására. Az a szakértői véleménye, mely szerint a bekötött összes égőknek egyszerre általában csak 30%-a van használatban, alátámasztotta annak feltételezését, hogy a tervezendő mű 138 000 égő csatlakoztatására lenne alkalmas. Balás tervei 100 000 égő csatlakozását helyezték kilátásba, ez a lefedni óhajtott térség 20 000 házának villamosítására volt elegendő, házanként 5 égővel számolva.⁷ A csatorna megépítéséhez szükséges terület, melynek vízkivételi pontjául Gidófalvát jelölték meg, a vízjogi törvény nyújtotta „szolgalmi jog” alapján vélték biztosítani. A mű megépítésével azonban nemcsak a földtulajdonosok váltak érintetté, hanem a kérdéses szakaszon található 5 vízimalom is, melyek saját gátakkal rendelkeztek. Annak ellenére, hogy az újonnan létrehozandó vízművek esetében a magyar vízjogi törvény a fennálló vízhasználatokkal szemben „kiszajátítási” jogot biztosított, Balás a békés megegyezés útját látta célszerűnek az érintett malomtulajdonosokkal szemben, azáltal, hogy a nekik eddig biztosított malmaik üzemből tartásához szükséges

³ OBERDING József György 1939, 6.

⁴ PETROVAY Tibor 1938, 119.

⁵ SzNM BEH I, 25.

⁶ Uo., 30.

⁷ Uo., 6.

hajtóerőt villamos energiában térítette volna meg. Az így kártalanított malmok egy állandó energiamennyiséghez jutottak volna, amelyek addigi biztosítása a kisebb méretű gáttal a folyó évszakonként változó ingadozása miatt bizonytalan volt. E hatalmas, majdnem az egész megyére kiterjedő terv megvalósítása, melynek költségeit több mint 300 000 koronára becsülték, egy nagyobb szabású műszaki berendezést igényelt, ami csak egy jelentékeny tőkebefektetéssel valósulhatott meg, és csakis szövetkezeti alapon jöhetett volna létre. Egy ilyen villamossági szövetkezet az az előnnyel is járt volna, hogy a fogyasztói ár és az önköltség között mutatkozó különbség visszatérítése vagy az üzlet rész névértékének a növekedése mindig a szövetkezet tevékenységét igénybe vevő fogyasztókhoz kerül vissza.⁸

A szerveződő szövetkezet céljai, mint ahogy az az 1920. január 26-án magtartott alakuló közgyűlésen is elhangzott, a következők voltak:

1) a vízierők és egyéb energiaforrások felhasználásával villamos központok építése, és innen a szövetkezet tagjainak a világításhoz, a mezőgazdasághoz, iparhoz olcsó villamos áram szolgáltatása

2) a szövetkezet tagjai részére szükséges villamos berendezési tárgyak és gépek, ipari és mezőgazdasági gépek, valamint alkatrészek beszerzése, raktárak berendezése és onnan a tagok szükségleteinek kielégítése

3) műhelyek, később gyárak létesítése, ahol a szükséges javítások, majd gyártás(i folyamat)ok történnek, valamint a szerelők és gépkezelők kiképzése

4) az ifjúság mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi iskolákban való elhelyezése, tehetségüknek és hajlamaiknak megfelelő kiképzése, a nyári szünidők alatti gyakorlati foglalkoztatása, iskoláik elvégzése után elhelyezésükről való gondoskodás

5) ipartelepek létesítése és fenntartása, a rendelkezésre álló és termelhető nyersanyagok feldolgozására

6) a mezőgazdaság fejlesztése, belterjesebbé való tétele

7) minden lehető téren és módon a tagok érdekeinek szolgálata, kiegészítvén hatáskörét idővel a közügyek minden ágazatára.⁹

Miután több támogatót is sikerült találnia, akik készen mutatkoztak az elképzelés szolgálatába állni, Balás 1919. október 3-án kérést nyújtott be a megyei prefektushoz, Vecerdeához, amelyben felkérte a szövetkezet megszervezésének és felépítésének támogatására. Erre már csak azért is szükség volt, mivel a szervezési munkálatok előkészítéséhez szükséges gyülekezeti engedély kibocsátása az ő jogkörébe tartozott. A prefektus pozitív válasza lehetővé

tette a munkálatok megkezdését, így október 9-én sor kerülhetett az előkészítő értekezletre, melyen jelen voltak Bálint Dénes polgármester, az érdekelt Olt-menti malomtulajdonosok, Hart dohánygyári igazgató, Montag szövőgyári igazgató, Tarczai villanytelepi üzemvezető és mások, akik az ügy érdekében egy bizottságot neveztek ki a munkálatok vezetésére. A kinevezett bizottság tagjaivá Balás Ernőt, Felinák Józsefet, Tabéri Bélát, Schwarz Emilt és Montag Imrét választották, akik közül az utóbbi rövid időn belül személyes okokra hivatkozva visszalépett.¹⁰

Az első műszaki mérések elvégzése után, amelyek megállapították a mű megépítésének kivitelezhetőségét, a bizottság tárgyalásokat kezdeményezett a járási és községi jegyzőkkel, valamint népszerűsítő „Tájékoztató” lapokat terjesztett, melyben ismertette a vízierőmű tervét, a költségirányzatot és a jövedelmezőségi számítást, továbbá magyarázattal szolgált a szövetkezeti alapon történő megszervezés tervéhez. A teljes tervezés nagy részét Balás Ernő vállalta fel, akit kezdetben a tervek összeállításában Halmágyi Gábor kultúrfőmérnök is segített. Az alakítandó szövetkezet pénzügyeinek kezelését, a Háromszéki Takarékpénztárnak tett ajánlat visszautasítása után a Dienes Kálmán igazgatóságával működő *Agrárbank* sepsiszentgyörgyi fiókja vállalta el, minekutána Dienes Kálmán is a szövetkezetet támogatók csoportjához szegődött. Néhány tehetős polgárral együtt az előkészítő munkálatok megindításának fedezetére 30 000 koronát adtak össze. A munka legnehezebb részének az üzlet részek jegyzése bizonyult, melyet mindig egy az előnyökre rámutató, meggyőző előadás készített elő. Ez nem minden esetben bizonyult sikeresnek.

A bizottság 1919 októberében megkezdte a tárgyalásokat, október 23-án előterjesztve ajánlatát a városi tanácsnak is, melyben rámutatott, hogy a szövetkezet energiaszolgáltatási feltételei sokkal előnyösebbek a város lakosságára, mint a Ganz cég üzemeltette városi villanytelep nyújtotta feltételek. A villanytelep működése, amellyel a városnak üzemberleti szerződése volt, 11 éves működése alatt folytonos veszteségekkel és ráfizetésekkel járt. Ez a dráguló egységáraknak és az elavult technológiából következő energiaelégtelenségnek volt tulajdonítható. Az ajánlatot a várost elutasította, azon indokkal, hogy a csatorna megépítése után a szárazon maradt vízmeder elbozótosodik, így megnövekedik az árvízveszély, illetve a holtmeder vízének elposványosodása közegészségügyi szempontból veszélyforrás lesz. Az újabb ajánlatok és negatív válaszok sorát a városi tanács azon válasza zárta le, hogy „amíg a tervek saját műszaki embereivel való

⁸ PÁRTOS Szilárd – SZILÁGYI László 1935, 350.

⁹ SzNM BEH IX/A, 11.

¹⁰ Uo., 7.

felülvizsgálása után meg nem győződnek a vállalat reális és célszerű voltáról, addig sem a közönséghez, a vállalatba belépésre vonatkozó felhívással nem fordulhatnak, sem pedig a várost mint erkölcsi testületet a vállalatba be nem léptethetik”. Balás a tervek szóbeli ismertetésére hajlandó volt, de sem a város, sem magánszemélyek kezébe nem mutatkozott hajlandónak kiadni azokat. A város bevonását célzó tárgyalások így egy időre megszakadtak.¹¹

December 16-án, 28 tag jelenlétében sor került az alapító gyűlésre, amely kimondta a szövetkezet megalakulásának szükségességét, és kitzúzte az alakuló közgyűlés időpontját, egyben megválasztva Balás Ernő, Dienes Kálmán, Tárczy Béla, Stibi József, Pap Lehel és Ráduly Elek jelöltek személyében az előkészítő bizottságot is.¹² 1920. január 10-ig sikerült több mint 30 falut megnyerni a csatlakozásra, mint pl.: Illyefalva, Aldoboly, Uzon, Kökök, Árkos, Lisznyó, Bikfalva, Lécfalva, Papolc, Zágon, Nagyborosnyó, Réty, Cófalva, Barátos, Páké, Kovászna, Kommandó, Szentivánlaborfalva, Mogyorós, Kisborosnyó, Bita, Telek, Szörce, Tamásfalva, Zabola, Petőfalva, Imecsfalva, Haraly, Hilib, Gelence és Aldoboly.

Az előkészítő bizottság megfogalmazta a végleges alapszabályzatot. Az 1920. január 26-án Dienes István elnöke alatt megtartott alapító gyűlés ezt elfogadta, és kijelölte az igazgatóságot Balás Ernő, Kónya Kálmán, dr. Kovásznai Gábor, Kiss Árpád és Pap Lehel összetétellel, valamint a felügyelő-bizottságot Dienes Kálmán, Gábor Ödön, Fogolyán Lukács, Huttera Árpád, Krausz Gotfried, Bogács Vilmos, Ráduly Elek, Stibi József, Gocz Domokos, Berger Samu, Kiss Vilmos, Csia Ignác és Jancsó Lázár személyében.¹³ Ezt követően még ugyanaznap sor került az alakuló közgyűlésre is, amely ugyancsak elfogadta a végleges alapszabályzatot, tudomásul vette az igazgatóság és a felügyelő-bizottság megalakulását,¹⁴ és megbízatása lejártával megadta a felmentést az előkészítő bizottságnak.¹⁵ Az alapítók odaadó munkájának bizonyítéka, hogy az alakuló közgyűlés időpontjáig a Sepsi és Orbai járásban 3351 üzletjegyzés történt, ami egyben az ügy felkeltette érdeklődést is jellemezte. A szövetkezet jogi személyének feltételeit biztosítandó igazgatóság alakuló ülésére 1920. február 4-én került sor. Az igazgatóság beiktatásával lehetővé vált a munkálatok törvényes keretek közötti megindítása. Ilyen körülmények között hozzáláttak a műszaki tervek kivitelezéséhez szükséges engedélyek beszerzé-

séhez, valamint a szövetkezet bejegyzéséhez szükséges igénylés előkészítéséhez. Mindez nem volt könnyű feladat az akkori zavaros jogi helyzetben. A cégbejegyzés iránti kérést az előírt mellékletekkel Balás már február 10-én betérjesztette a brassói törvényszékhez, de a már 20-án visszaérkezett végzés értelmében alapszabály-módosításra kényszerültek ahhoz, hogy a céget bejegyezhessek. A cégbejegyzés kérelmének az újabb betérjesztésére augusztus 16-án került sor, az alapszabály kérdéses szakaszainak átírása után. Azonban az időközben kelt rendelet alapján, mely az alapszabályzatoknak a kereskedelmi és iparügyi miniszterrel való elismertetését kizáró jellegűnek írta elő, az ügy november 8-án Kolozsvárra került. A cégbejegyzés jóváhagyása csak december 24-én történt meg, az ügy többszöri sürgetése dacára.¹⁶

Még nagyobb problémát jelentett a vízierőmű műszaki kivitelezésének engedélyezése. Mivel a Román Királyság nem rendelkezett vízjogi törvénnyel, Erdélyben ekkor még mindig a magyar vízjogi törvények, az 1885-ös XXIII. és 1913-as XVIII. törvény voltak érvényben. Az 1913. évi XVIII. t.c. értelmében a 100 LE-n felüli vízierőtelepek tervének engedélyezése előtt kötelező követelmény volt a tervnek a m. kir. földművelésügyi miniszterhez mint legfelsőbb vízügyi hatósághoz történő felterjesztése, hogy végül a minisztertanács döntsön afelől, állami érdek-e annak megépítése.

Balás Ernő Nagy Bélával, a brassói kultúrmérnöki hivatal főnökével történő konzultációja nyomán arra a döntésre jutott, hogy, mivel a magyar vízjogi törvények nem ismeretesek Bukarestben, az 1913/XVIII. t.c. 20. §-nak előírásaitól eltekintenek. A kérést ezért mint már meglévő vízművek, az Olt folyó szóban forgó szakaszán található öt malom egyesítése engedélyezésére adták be, a folyószakasz tökéletesebb és gazdaságosabb kihasználásának céljával. Ez jogilag kivitelezhető megoldásnak bizonyult, mivel összhangban volt az 1885/XXIII. t.c. 161. szakaszával, amelyet sikeresen használtak fel az ugyancsak ekkor, a Csíkvármegyei Magánjavak számára tervezett Tusnádi-szorosi vízierőmű engedélyezésekor. A vízjogi engedélyezés kérvényének Háromszék megye alispánjához való benyújtására 1920. május végén került sor, ahonnan a Brassói Kultúrmérnöki Hivatalhoz helyezték át hatósági, műszaki véleményezés végett. Utóbbi helyszíni tárgyalásokat írt elő. Ekkorra azonban már megjelentek az ellenérdekeltek is, akik kihasználták az ügy gyenge pontjának bizonyuló

¹¹ SzNM BEH IX/A, 7.

¹² SzNM BEH IX/A, 4.

¹³ Uo., 11.

¹⁴ Uo., 12.

¹⁵ A szövetkezet alapszabályzatának 55. §-a értelmében az Ideig-

lenes Előkészítő Bizottság megválasztása egy évre szól, melynek lejártá után egy hároméves mandátumú Felügyelő Bizottságot választanak.

¹⁶ *Székegy Nép*, 1921. január 5., 2. sz.

¹⁷ SzNM BEH XI/A, 6.

helyszínelést. Az ellenérdekelték között említhetjük a Kovásznán alakulóban levő, a Baszka-patakára építendő vízierőművet tervező részvénytársaság vezetőit (Bajkó Barabás, Zsigmond és Fürst), akik műszaki szakértőjük, Zajzon Géza révén próbáltak ellenpropagandát kifejteni. Zajzon Géza kultúrmérnök szervezetében, ugyancsak részvénytársasági alapon, a Baszka-patak vízerejét kívánták felhasználni, és egy 1200 LE-s vízierőmű építését tervezték, mely kezdetben hét községet, később az egész Orbai járást látta volna el villamos energiával.¹⁷ Később, 1921 elején felmerült Brassó energiaszükséglete ugyaninnen való ellátásának gondolata is.¹⁸ Balás tervét Zajzon Géza megvalósíthatatlannak mutatta be, elégtelennek tartva az Olt hidronómiai jellemzőit az erőmű megépítéséhez. A szervezési munkálatot akadályozók sorában megjelent id. báró Szentkereszty Béla is, aki a Balás által történő megkeresésekor még azt jelentette ki, hogy tekintettel annak bizonytalan gazdasági jövőjére, „a szövetkezet tagjai sorába be nem lép, és sem a szövetkezet mellett, sem ellene nyilatkozni nem fog”. A szövetkezethez való csatlakozást tárgyaló árközi képviselő-testületi gyűlésen viszont felszólította a megjelenteket, hogy „ne jegyezzenek, és be ne fizessenek semmit, mert jegyzésük annyi, mintha váltót írnának alá, mert az egész dolog vége csúfos bukás lesz”.¹⁹ A kitűzött célját elérte, mivel nemcsak a szövetkezetbe belépni akarók, hanem a korábbi szövetkezeti tagok közül is többen visszaléptek.

A szövetkezeti ügy legádázabb ellenségei azok a föld- és malomtulajdonosok voltak, akiknek érdekeltségeit az üzemcsatorna megépítése negatívan érintette volna: dr. Ferencz Lajos és báró Szentkereszty Béla földtulajdonosok. A tervezett csatorna birtokaikon haladt volna át. Tiltakozásukban kifejezték, hogy a csatorna megépítése lehetetlenné teszi e birtokok megművelését, és azok kiszámíthatatlan értékcsökkenését idézik elő.²⁰ Ezek azonban nem voltak nyomós érvek, mivel az 1913. évi XVIII. t.c. 11. §-a ezen birtokrészekre a szolgalmi jog alapján kisajátítást biztosított, mint közmű megépítéséhez elengedhetetlenül szükséges földterületre.

A malomtulajdonosok a gidófalvi Apor János kivételével, aki a szövetkezet által felajánlott feltételek mellett lemondott vízjogáról, a vízjogi engedélyezés ügyében történő helyszíni tárgyalásokra tartogatták eszközeiket. Az 1921. február 17–21. között lezajló helyszíni tárgyalásokra érkező brassói Kultúrmérnöki Hivatal szakembereitől báró Szentkereszty Béla, Veres János, Niesel és Schwarz, ifj. Daragics János, Schwarz Emil és Neje, valamint Antos Manó malomtulajdon-

osokból álló csoport egy közös írásbeli beadványában a szövetkezet kérésének minden további tárgyalás nélkül történő visszautasítását kérték. A kérvényezők leghatásosabb érveinek, az Olt 18 km-nyi csatornázása által a házi és mezei szükségletektől való víz elvonása és a mű anyagi kivitelezhetetlenségének indokai mellett az bizonyult, hogy az eljárás kérelmezését megelőzően a munkálatok tervét az 1913. évi XVIII. t.c. 20. §-nak megfelelően előzetes jóváhagyás végett nem terjesztették fel a Földművelésügyi Minisztériumba.²¹

Nem ők voltak az egyedüli kérvényezők. Sepsiszentgyörgy városának tanácsa Malmos Andor és dr. Koréh Lajos képviselőjében átadott beadványban fejtette ki ellenvetéseit. Annak ellenére, hogy elismerték, a jelenlegi gátak miatt az Olt jobb partja egész hosszában árteret képez, ami úgy mezőgazdasági, mint városfejlesztési szempontból fölötte káros és veszedelmes, sok ellenérvet támasztottak a mű megépítésével szemben. Az is elhangzott többek között, hogy a „tervezett mű létesítése a város és vármegye közönségének olyan fontos értékeit sérti, amely elsősorban kielégítendő, s amit a tervezett mű örökre megghiúsítana”.²² A felsorakoztatott érvek közül ki kell emelnünk azt a pontot, amely arra hivatkozik, hogy a vízmű megépítése lehetetlenné teszi a város létesítendő szennyvízcsatornájának élővízbe való csatlakoztatását. Utóbbi további halasztása a városfejlődés újabb követelményeinek megfelelően veszélynek teszi ki a várost közegészségügyi szempontból. E higiéniai tévesen megalapozott érv a városi tanács tájékoztatására utal. Az ellenérvek, a racionális és logikus cáfolatok ellenére a malomtulajdonosok kérvényének az a pontja, amely az 1913. évi törvénycikkre vonatkozott, elérte célját. A brassói Kultúrmérnöki Hivatal nem hozott határozatot a kérvényezett ügyben, hanem felterjesztette azt a kolozsvári Vízügyi Igazgatóságához (Direcțiunea Serviciului Hidraulic)²³ az illetékes minisztériumnál történő bemutatás céljából, egyben kijelentve, hogy szakértői észrevételei alapján e lépés ellenére nem lesz akadálya az engedélyezésnek. Az ügy új tárgyalási alapokra történő helyezése ellehetlenítette a mű azonnali engedélyezését, azáltal, hogy e felsőbbfokú intézményekben egy-egy ügymenet több hónapot vehetett igénybe, az ügy fontossági foka és az adott intézmény bürokráciaszintjének függvényében. A Román Királyság vízjogi törvényének hiányából kifolyólag a kérvényezőknek be kellett várniuk a már beígért vízjogi törvény elkészítését, melyre a kolozsvári Vízügyi Igazgatóság vezetőjétől kaptak ígéretet.

¹⁸ *Székelly Nép*, 1921. március 9., 20. sz.

¹⁹ SzNM BEH XI/A, 22.

²⁰ Uo., 23.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ SzNM BEH XI/A, 34.

A vízjogi törvény még az 1921-es évben elkészült, és augusztus 4-én meg is jelent a hivatalos közlönyben,²⁴ de végrehajtási utasításának kiadására az Averescu-kormány bukása miatt már nem kerülhetett sor. Az ügy ennek köszönhetően hosszú időre elakadt, ami komoly konfliktusokat vont maga után a szövetkezeten belül.

A szövetkezet elleni támadások intenzitásának megnövekedése negatívan befolyásolta a taggyűjtés ütemét is. Míg az 1920. augusztus 16-i rendkívüli közgyűlés időpontjáig 4095 tagot sikerült jegyezni, 18 656 üzletrésszel, ami szép eredmény volt ilyen rövid idő alatt, addig az 1921. augusztus 22-én tartott rendkívüli közgyűlésig csak 1411 új tagot sikerült jegyezni, 4824 üzletrésszel.²⁵ A támadások ellenére, melyek igyekeztek a szövetkezetről negatív képet közvetíteni a közönség felé, voltak olyanok is, akik támogatták az eszme megvalósulását. Itt megemlíthetjük Kézdivásárhely városának közösségét és képviselő-testületét, mely az elsők között csatlakozott az ügryhöz. Ugyanakkor meg kell említenünk a sajtónak azt a részét is, amely rendszeres cikkeivel bátorította a mozgalmat, így a *Keleti Újságot*, a *Krassó-Szörényi Lapokat*.²⁶ Ide soroljuk a kézdivásárhelyi *Székelly Újságot* és a brassói *Erdélyi Újságot* is, amelyek ugyancsak pozitívan írnak a Világosság szövetkezetről. A mű megvalósíthatatlanságát mint ellenérvet pedig európai nagyvállalat ajánlata tűnik cáfolni. Így Franciaországból a párizsi Societé General d'Entreprises and Co. cég mérnöke kereste fel személyen Balást azzal, hogy az összes munkálatokat kivitelezi, azzal a feltétellel, hogy az építés alatt felmerülő munkálati összegeknek csak 1/3-át fizetné ki a szövetkezet, a többit három év alatt 8%-os kamattal törleszteniék.²⁷ 1920 májusában a Balás által szétküldött ajánlati felhívásokra német és svéd cégek jelentkeztek.²⁸

Komolyabb tárgyalásokra a Világosság szövetkezet anyagi helyzetéből kifolyólag nem kerülhetett sor. Kezdetben a mű megépítésére előirányozandó összeget 20 millió lejre becsülték, de az 1920-tól kezdődően folyamatosan módosuló áraknak köszönhetően ez is állandóan módosult, és így pontos számításokat sem lehetett végezni. A munkálatok megkezdéséhez a tervek alapján 5 millió lej alaptőkére volt szükség, ez elengedhetetlen volt. A kölcsönbérle-

ti szerződés háromszoros felelőséggel történő megkötéséhez így 15 millió lej kölcsönre lett volna szükség, azonban az 1921. augusztus 22-i közgyűlésig jegyzett összeg csak 2 348 000 lej volt. A probléma másik oldalát az jelentette, hogy az alapszabály 8. §-a szerint a jegyzett üzletrészek értékének „10%-át belépéskor, továbbá 20%-át az alakuló közgyűlés napjától számított 3 héten belül” voltak kötelesek fizetni a tagok, de mivel azt az azonnali pénzszükséglet hiányában nem erőltették, így a jegyzett üzletrészek arányában a befizetendő 760 000 lejből csak 225 225 lej befizetése történt meg, ami még a közgyűlés napjáig felmerült költségeket sem fedezte.

Annak ellenére, hogy dr. Kovásznai Gábor alpolgármester, volt Világosság szövetkezeti igazgatósági tag részéről újabb támadások következtek Balás ellen – pénzkezeléssel történő visszaéléssel vádolta –,²⁹ a polgármesteri és főszolgabírói, korábban már említett tisztírtkezet azon határozata, mely szerint a sepsiszentgyörgyi tanács belépését a vízjogi engedély megadásához kötik, a második közgyűlés előtt még bizakodással töltötte el Balást. Sepsiszentgyörgy városának mint erkölcsi testületnek, valamint a városlakók egyéni belépése lehetővé tette volna a szövetkezet anyagi helyzetének oly mértékű rendezését, amely megengedte volna az építkezések megkezdését.³⁰ A végrehajtási utasítás elmaradása és a vízjogi törvénynek az új kormány által történt érvénytelenítése azonban más kimenetelt eredményezett. A vízjogi törvény elakadása és a jegyzett üzletrészek kifizetésének elmaradása következtében a szövetkezeti tevékenység jó ideig szünetelt.

Az 1921. augusztus 22-én sorra kerülő rendkívüli közgyűlés anyagát vizsgálva egy kudarcokat megélt, de még mindig reménykedő, reformokat fogantató szövetkezetet láthatunk. A szövetkezet belső megreformálása az egyre szaporodó támadások következtében vált szükségessé. A rendkívüli közgyűlés alapszabály-módosítást fogantatóított, melynek értelmében a számadások, leltár és a pénzügyi mérleg ellenőrzése egy 3-5 tagú felügyelőbizottság kötelessége lesz. Elrendelte a hátralékok behajtását, de addig is, a szövetkezet tartozásainak kiegyenlítéséhez és az ügyek továbbviteléhez szükséges összegek fedezésére az igazgatóságot kölcsön felvételére utasította. A közgyűlés egyhangúlag kimondta egy hivatalos lap

²⁴ Az első román vízjogi törvény, *Monitorul Oficial*, No. 97, 1921. augusztus 4., 3824–3835.

²⁵ SzNM BEH XI/A, 38.

²⁶ *Keleti Újság*, amelynek az 1920. évf. 139, 143. és az 1921. évf. 1, 5, 11, 44, 46. és 55. számában többnyire Paál Árpád hangoztatja a mű fontosságát, jelentőségét és népgazdasági szerepét. Megemlíthetjük itt még a *Krassó-Szörényi Lapokat*, amely a *Keleti Újsághoz* hasonlóan nyilatkozik a Világosságról, Sulyok István tudósításaiban, és amelyek idejéből baráti levelezés maradt fenn Balás és közte.

²⁷ SzNM BEH XI/A, 30.

²⁸ Németországból a Gebr. Körting A. G.-től dízelmotorokra, a Briegleb Hansen & Co.-tól turbinákra, a Bergman Elektrizitäts-Werke A. G.-től az összes villamos berendezésre érkeztek; Svédországból az Aktiebolaget Atlas Dieseltől dízelmotorokra, az Almana Svenska Elektriska Aktiebolagettól generátorokra és a Bille & Wigmarktól turbinákra. (*Székelly Nép*, 1921. január 5., 2. sz.)

²⁹ *Székelly Nép*, 1921. június 8., 46. sz.

³⁰ *Haladás*, 1921. szeptember 25., 1. sz.

kiadását *Haladás* név alatt, mivel a „ma már 5510 tagot számláló, de csak idők folytán a megye egész közösségét magába foglaló szervezet minden egyes tagja az ügyek állásáról más módon nem tájékozatható”.³¹ A rendes közgyűlésre 1921. szeptember 3-án került sor, ez határozott az igénylendő költsön nagyságáról (25 000 lej), és felhatalmazást adott Balás Ernő és Pap Lehel igazgatósági tagoknak a szervezetet felelősségére, a költsön fedezetére kiállítandó okmány aláírására. Ugyanekkor született határozat a szervezeteti iroda működésének beszüntetéséről, és a hivatalos iratoknak Balás Ernőre bízásáról.³²

A szervezetet problémái, valamint a *Haladás* 1921. szeptember 25-i dátummal történő megjelenése újabb támadások célpontjának bizonyultak. A támadások szócsove a *Brassói Lapok* volt,³³ amely igyekezett ellenpropagandát kifejteni a lábadozó Világossággal szemben, arra buzdítva a tagokat, hogy követeljék a szervezet felszámolását. A cikkek névtelenül jelentek meg, kivéve a legutolsót, melyet báró Szentkereszty Béla ügyvédje, Hinléder Fels Jenő jegyzett. A kedvezőtlen körülményeknek köszönhetően a bírálóknak sikerült elérniük céljukat, melyet az is jelez, hogy az 1922. március 14-én sorra kerülő rendkívüli közgyűlés Balás azon kérelmével kezdődött, hogy „a szervezetet igazgatóságának adassék még egy év időhaladék a munkálatok továbbvitelére”. A kérésnek helyet adtak, de csak azzal a kikötéssel, hogy „ha azon belül a szervezetet semmi eredményt nem érne el, úgy a szervezetet a felszámolásra lesz előkészítendő”.³⁴ Határozat született az alapítási költségek és az esedékes 30% fizetendő összegek hátralékainak elégtelen törlesztése esetén az akár per útján történő behajtásáról is. A közgyűlés elfogadta a számadásokat, és megadta a kötelezettségei alóli felmentést úgy az igazgatóságnak, mint a felügyelőbizottságnak.

A szervezetet egyre inkább körvonalazódó kudarcának láttán mind az 1921. szeptemberi, mind pedig az 1922. márciusi közgyűlésen vezetőtestületi tagok visszavonulására került sor. Így 1921-ben dr. Kiss Árpád, majd Molnár Dénes és Tóth Balázs igazgatósági tagok, Oláh Dániel és Csia Ignác felügyelő-bizottsági tagok lemondására. Kónya Kálmán is lemondott, azonban ebbéli nyilatkozatát a közgyűlés nem fogadta el. Igaz, hogy a lemondottakat új tagokkal pótolták, de a szervezetet ügye megfeneklett. Egyedül egy rövid időn belül megszülető vízjogi törvény segíthetett volna, ez azonban még sokáig váratott magára.

1922 júliusában az illetékes minisztérium hozzáfogott az új tervezet elkészítéséhez, a törvény-előkészítő bizottságnak maga Balás is tagja volt. A törvény 1924 júniusára készült el, miközben egy miniszteri rendelet megtiltotta a 10 LE felüli vízhasználat engedélyezését, ezt egy készülőben levő energiatörvény hatáskörébe utalta át. Az 1925 tavaszán megjelent energiatörvény értelme az volt, hogy minden vízmű, így a vízierőművek is, elsősorban ennek alapján engedélyezendők, és csak a vízjogi törvény alapján történő műszaki engedélyezést követően. Mindkét törvény, az energiatörvény és a vízjogi törvény³⁵ végrehajtási utasítása is 1925 októberében jelent meg, és ezek alapján Balás Ernő október 29-én az új törvényeknek megfelelően elkészített terveit be is nyújtotta engedélyezésre az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium Energiaigazgatóságához (Consiliul Superior al Energiei). A tervet a Legfelső Tanács az 1926. február 16-i ülésén engedélyezte, és átutalta a Közmunkaügyi Minisztériumba az engedélyirat vízjogi részének kiállítására végett.³⁶ Ugyanekkor a Világosság igazgatósága a brassói kultúrmérnökség ajánlatára a vízjogi törvény egyik szakaszára támaszkodva kérvényezte a vízierőmű közművé való nyilvánítását, ami kisajátítási jogot biztosított.

A szervezetet ügye hat éves huzavona után újra arra a szintre jutott, hogy megteremtődtek a megfelelő jogi keretek. Ennek ellenére, a szervezeteti tagok motivációhiányából kifolyólag, melyet a hatásos ellenpropaganda és az ügy több éves eredménytelen volta mélyített, az erőmű megvalósítására már nem bizonyult alkalmasnak az addigi keretelgondolás. Balás a megyei tanács támogatásának megszerzésére is hiába tett újabb sikertelen kísérletet, annak ellenére, hogy személyes kérésére Lepădatu pénzügyminiszter dr. Zaharia Crișan Averescu-párti prefektus figyelmébe ajánlotta az ügyet. A prefektus nemcsak, hogy nem támogatta az ügyet, hanem még támadta is Kovásznai Gábor unszolására, ami érthető, ha figyelembe vesszük, hogy Balás 1922 nyarán meghiúsította ennek liberális programmal való szenátorrá választását.³⁷ A körülmények nem kívánt alakulása következtében Balás hajlandónak mutatkozott a szervezeteti keretek feladására, ha ez a vízierőmű megvalósítását lehetővé teszi, és ahogyan kitűnik az 1926. február 22-i igazgatósági és felügyelő-bizottsági együttes gyűlésen előterjesztett javaslataiból, kész volt elfogadni a mű részvénytársasági keretek között történő megvalósítását.³⁸ Ezt három pontban fejtette ki:

³¹ Uo.

³² SzNM BEH XI/A, 44.

³³ *Brassói Lapok*, 1921, 206, 215, 245. sz.

³⁴ SzNM BEH XI/A, 51.

³⁵ A Vízjogi törvény végrehajtási utasítása, *Mon. Of.*, No. 221,

1925. október 8., 11168–11188.

³⁶ SzNM BEH XI/A, 55.

³⁷ Uo., 61.

³⁸ Uo., 61.

1) a szövetkezet külföldön szerzendő kölcsönből építi fel a tervet

2) a szövetkezet a felépítéssel valamelyik céget bízta meg, bérbeadva annak a telepet szerződéssel

3) a szövetkezet így átalakul részvénytársasággá, és erre bízta a megvalósítást.

Erre azonban már nem kerülhetett sor, mert a négyéves szünetet követően megtartott 1926. április 26-i³⁹ és május 11-i⁴⁰ közgyűlés a szövetkezet feloszlását követelte. A becsületesebb tagok javaslatára elfogadták, hogy a felosztásra addig nem kerülhet sor, amíg a szövetkezet tartozásait és Balás mérnöki munkadíját nem rendezik. A május 26-i közgyűlés elfogadta azt az indítványt is, hogy egy esetleges per elkerülése érdekében válasszanak egy hattagú bizottságot, amely megkísérel Balással a békés megegyezést munkadíjára vonatkozólag. Sor azonban erre sem került. A szeptember 27-i közgyűlésen az igazgatóság és a felügyelőbizottság jelentése és számadása után, miután az alapszabály szerint ezek megbízatása lejárt, felmentési kérelmüket visszautasították, és egy új igazgatóságot, valamint felügyelőbizottságot választottak az addigi vezetőség ügy- és pénzkezelésének, könyvelésének szigorú felülvizsgálására.⁴¹ A közgyűlés elfogadta, hogy amíg a vizsgálat nem történik meg, sem az igazgatóságnak, sem másoknak a tervezett mű megvalósítására utasítást nem ad.⁴² Mindezek ellenére mindenki tudta, hogy az egész csak bábjáték, és csupán az ügy permentes lezárását próbálták elérni az adósságok és Balás munkadíjának kielégítésével.

Balás már az alakuló közgyűlésen kijelentette, hogy a szövetkezetben kifejtett munkájáért csak a mérnöki munkadíjára tart igényt, nem kérve az igazgatói tevékenységének díjazását. A bizottság úgy határozott, hogy munkadíját a Magyar Mérnöki és Építész Egylet mérnöki díjszabása alapján fogja összeállítani, de addig is, amíg ez megtörténik, Balás munkadíjára 1922 márciusában 85 000 lejt utalnak ki. Ezen összeg egy részét, 35 000 lejt az igazgatóság által 1921. szeptemberben és 1922-ben felvett kölcsönök törlesztésére fordította, míg munkadíjának megállapítása továbbra sem történt meg.

Az igazgatóság és felügyelőbizottság 1926. augusztus 16-i gyűlésén a bankkölcsönök visszafizetése mellett elismerést nyert a Balás által a szövetkezet helyett 1921. decembertől előlegezett 41 000 lejt visszafizetésének és munkadíja kifizetésének jogosultsága, de

³⁹ Uo., 55.

⁴⁰ Uo., 57.

⁴¹ Így ebbe az igazgatóságba Jancsó Béla földbirtokos, sepsimagyarósi lakos, Kónya Kálmán nagyborosnyói főmérnök, Demeter Antal bitai ref. lelkész, Imreh Albert papolci mérnök, Kelemen Zoltán, a papolci Egyházi és Hitelszövetkezet igazgatója és Csoboth János nyug. altorjai postafőtiszt tagokat választották. A felügyelőbizottságba Benke János szentivánlaborfalvi, Mak-

erre mindaddig nem kerülhetett sor, amíg munkadíja összegében nem született megegyezés.⁴³ Az augusztus 16-i határozat felfüggesztése után, melynek betudhatóan megegyezésre nem kerülhetett sor, Balás tudatta a Világosság szövetkezet igazgatóságával, hogy amennyiben nem történik meg munkadíjának elfogadható megállapítása, kénytelen az igazgatóság ellen pert indítani.⁴⁴

Az igazgatóság, 1926. november 26-án tartott gyűlésének határozata alapján, a 41 000 lejt kiutalására hajlandónak mutatkozott, de a munkadíj megállapítását a következő közgyűlésre bízta, nem érezvén magát erre felhatalmazva. Ilyen körülmények között Balás egy általa 200 000 lejtben megállapított követelést nyújtott be az igazgatóságnak, melyet az igazgatóság 1926. december 21-én egyhangúlag elutasított, és a következő közgyűlés napi pontjává nyilvánított,⁴⁵ de addig is megállapított számára egy 50 000 lejes igazgatósági tiszteletdíjat, amelyet azonban Balás továbbra sem igényelt. A megígért 41 000 lejt megkapta, de az 1927. május 16-i közgyűlés az igazgatóság javaslatára visszautasította Balás időközben született javaslatát, hogy a 200 000 lejt helyett az adósságok törlesztése után fennmaradó összeget utalják át neki munkadíj cím alatt. Nemcsak, hogy elutasították az ajánlatot, de az igazgatóság egy olyan határozatot is hozott, mely szerint mérnöki munkadíja címén neki semmit nem adnak, mert hat éven át szándékosan elmulasztotta ennek megállapítását.⁴⁶ Az igazgatói tiszteletdíját 60 000 lejre emelték, amelyből különböző címeken még 20 000 lejt visszatartottak.

Balás a szövetkezet felszámolását előkészítő tárgyalások alatt sem volt hajlandó feladni terveit. 1926 decemberében öccse, Jenő segítségével megkísérelte felvenni a kapcsolatot gróf Bethlen István magyar miniszterelnökkel, azzal a céllal, hogy nyomást gyakoroljon gróf Bethlen György romániai Magyar Pártelnökre az ügy támogatása érdekében. Ugyanakkor, 1927. július 2-i dátummal Kós Károlynak írott leveléből kiderül, hogy terveit gróf Bánffy Miklós-nak is elküldte támogatásának megnyerése végett, amelyet két irányban igényelt: egyfelől egy budapesti kölcsön megszerzésében való közbenjárás érdekében, másrészt a Magyar Pártnak az ügy számára való meggyőzése végett.⁴⁷ A közvetítésre Kós Károlyt kérte fel. Minden erőfeszítése ellenére, sem a magyar say Béla lisznyói, Kuti Lukács uzoni, dr. Nagy Imre szotyori és Murste Ferenc ref. lelkész orbateleki tagokat.

⁴² SzNM BEH IX/A, 63.

⁴³ Uo., 62.

⁴⁴ Uo., 64.

⁴⁵ Uo., 35.

⁴⁶ Uo., 75.

⁴⁷ Uo., 78.

kormányfőtől, sem Bánffytól válasz nem érkezett, ami Balás Ernőt egyértelműen szembesítette a Világosság bukásával.

A munkadíja kifizetésének elutasítása esetére beígért pert a szövetkezet ellen anyagi hiányában nem indíthatta meg, és már 1927 januárjában Brassóba költözött, 150 000 lej adóssággal, melyet sikertelen politikai és szövetkezeti tevékenysége eredményének tudhatott be. Váltótartozásai kiegyenlítésére bútorait és ingóságai egy részét is eladni kényszerült.

A Világosság szövetkezet igazgatósága még abban az évben pert indított a hátralékos tagok ellen, akik többszöri felhívás ellenére sem törlesztették hátralékaikat. Ennek elsődleges célja a Szövetkezet anyagi körülményeinek oly mérvű rendezése volt, mely lehetővé tegye az adósságok törlesztését és így az intézmény könyvelésének lezárását is. Ez azt jelentette, hogy egy háromezer tagot is túlhaladó törvényeségi eljárásra került sor.

Balás szövetkezeti tevékenységét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy tervének számos értéke és szociális érzékenysége ellenére, mint egy a hagyományos szövetkezeteknél tökeigényesebb vállalkozás, az adott gazdasági körülményekhez és a helyi elit mentalitásához viszonyítva meghaladta korát. Erdélyben még indultak hasonló vállalkozások, de ezek sem valósulhattak meg. 1935-ig Magyarországon is csak nyolc ilyen szövetkezetet hoztak létre, amelyek közül néhány később valóban részvénytársaság formájában tudta a nehézségeket túlélni.

A történetek okait elemezve, a szövetkezet céljainak megvalósulása előtt többféle akadály tornyosult. Az akadályok egy része általános gazdasági jellegű, ilyen minden jelentősebb, tőkeorientáltabb, nagyobb méretű szövetkezeti vállalkozás esetében megmutatkozott. Esetünkben ez szorosan összekapcsolódott egy konzervatívabb, minden új, előzmények nélküli vállalkozást inkább visszautasítani hajlamos helyi viszonyulással. A helyi társadalmi viszonyulást jól kezelő, a taggyűjtés terén, tehát a társadalom mozgósításában eredményeket felmutató szövetkezeti mozgalom történetének a legjelentősebb töréspontja nem a jól beütemezett szervezési folyamatban bekövetkezett problémákhoz kötődik, hanem a régió társadalmi elitjéhez, amelynek egy mérvadó része nemcsak elzárkózott Balás tervétől, de megakadályozásában is tevőleges része volt. A szövetkezet lényegi célkitűzése (vízierőmű megépítése) megvalósulásának akadályaként nevezhetjük meg még a Román Királyság törvényeinek fejletlenségét, a vízügyi hiányosságokat is.

A szövetkezet kudarcának egyik legfontosabb okaként az 1921. február 17–21. között lezajló helyszíni tárgyalások alkalmával, a malomtulaj-

donosok és a városi tanács által előterjesztett, a vízierőmű megépítése ellen benyújtott kérvényeket nevezhetjük meg. Ez a mozzanat ugyancsak egy jelentős töréspontot jelentett a szövetkezet korábban meghatározott megvalósítási tervében. A tervek engedélyezésének az elhalasztása és felsőbb döntéshozó szervek hatáskörébe való utasítása pedig még négy évig késleltette a folyamatot, és mire az engedélyezés megoldást nyert, a kivitelezés számára már késő volt.

Egy további, ugyancsak nem jelentéktelen akadályként kell megneveznünk azoknak az ellen-szervezőknek a tevékenységét, akik a sajtó eszközével a szövetkezettel közvetlen érintkezésbe levőkre vagy a szövetkezet irányába megnyilvánuló közvéleményre próbáltak hatást gyakorolni, az ügy megvalósíthatatlanságára és megvalósítási módszereinek erkölcsatlenségére hivatkozva. Így például Zajzon Géza mérnök, aki szakmai szempontból megvalósíthatatlannak állította a szövetkezet céljait, és feltételezhetően Szele Béla, akinek lapjában többször is megjelentek Balás szándékát öncélú szövetkezeti tevékenységként tárgyaló, bíráló hangvételű cikkek.

3.2. A Magyar Együttműködési Társaságtól a MÁGISZ-ig

Az 1929-ben bekövetkezett gazdasági világválság az 1931. évre egyre nagyobb súllyal érezte hatását a romániai gazdaság szintjén is, ahol úgy a nagyipari, mint a kisgazdasági termelés, valamint a hitelintézmények válsága jelentős gazdasági visszaesést eredményezett.

A gazdasági válság fokozottan érintette az erdélyi magyarságot is, mely alighogy feleszmélt az impériumváltás okozta nehézségekből, újra hullámvölgybe került. A magyar kereskedő, iparos és kistermelő gazdaság az állam anyagi és erkölcsi támogatására sem számíthatott.

A világválság kezdetével gyakrabban jelentkezett a gazdasági önellátás egyre szilárdabbnak tűnő eszméje, mint az erdélyi magyar társadalom egzisztenciájának biztosítója. Az eszme hivatalos megfogalmazásával azonban csak 1933-ban találkozunk, a Magyar Párt 1933. évi nagygyűlésén, ahol elhangzott, hogy „kisebbségi társadalmunk csak úgy tudja helyét megállni, ha megmaradt gazdasági és pénzügyi intézményeit egységes irányítás mellett újjászervezi”.⁴⁸

1931 novemberében a már nem kevés szövetkezeti tapasztalattal rendelkező Balás Ernő, közösségi munkavágya által motiválva, újra egy a közösségi érdekeket szem előtt tartó szervezeti tömörülés létrehozását szorgalmazta, mely hatékonyabban befolyásolhatná az erdélyi magyarság gazdasági felépülését.

⁴⁸ VITA Sándor 1937, 46.

E cél jegyében fogott neki a Brassó és vidéke magyarságának megszervezéséhez, amely egyben élete gazdaságszervező tevékenységének egy újabb szakaszát jelentette. A szervezet megvalósításának alapjául a székely tízes rendszert szánta, amely a megye magyar lakosait tízesekre, századosokra, ezresekre és kerületekre osztaná, élükön a tizedesekkel, századosokkal, ezredesekkel és a kerületi előljárókkal, egy alulról felfelé történő szakaszos választási rendszer eredményeként. A szervezet megvalósulása esetén a terv következő lépése a romániai magyarság hasonló módon történő megszervezése következett volna, melynek élén az összmagyarságot képviselő Országos Tanács állna, mely utóbbit a megyei előljárók tanácsa választaná.⁴⁹ Balás tervének megfelelően az így létrehozott brassói szervezet legelső és legfontosabb feladata a válság sújtotta Brassói Magyar Népbank⁵⁰ megmentése volt, a vidék magyar gazdái hiteligényeinek érdekében. A Brassói Magyar Népbank a csőd elkerülése végett kényszeregyezséget vállalt ügyfeleivel szemben. Az egyezség ellenére Balás a fennálló gazdasági körülmények közepette elkerülhetetlennek találta a Népbank pénzügyi csődjét. A bank megmentésének egyetlen módját a brassói magyar szervezet létrehozta szövetkezet által történő átvételben látta. Elveinek megalapozására azt hozta fel érvként, hogy a román szövetkezeti törvények nyújtotta gazdasági kedvezmények előnyösebb feltételeket biztosítanak a részvénytársaságokhoz képest, valamint hogy a szövetkezeteknek jogi személyiségük jellegéből kifolyólag erősebb a garanciájuk, mint a részvénytársaságoké.⁵¹

A megalakulandó szövetkezet átvette volna a bank hitelügyeit a bank részvényeseinek részvényeivel, a betétesek betétjeinek 20%-ával, a folyószámla-betétesek összbetéteivel, az adósok adósságainak 10%-ával és a Népbanknál nem érdekelt magyarság (szövetkezeti tagok) üzletrészeinek értékével, amely összesen 50 millió lej tőkét jelentett volna.

A Népbank adóssai visszafizetési körülményeinek enyhítésére az adósok 6%-os kamat mellett 5 évi törlesztési haladékokat kaptak volna. Az ezzel párhuzamosan létrejövő szövetkezet üzletrészeinek kifizetése 10 havi vagy 50 havi részletre lett volna ütemezve. A régi adósokért a brassói magyar szervezet közössége vállalta volna a kezességet.⁵² A tervezetet a Népbank vezetősége elfogadhatónak találta, azonban kivitelezését megoldhatatlannak látta.⁵³

Balás elképzelése megfontoltabbá és gyakorlatiasabbá tétele érdekében 1932 februárjában tovább

bővítette a tervezetet, amelyben célként tűzte ki a tízes rendszerű szervezés alapján a magyarság vezetőikkel együtt történő egybefogását, a Magyar Együttműködési Társaság keretében. Ennek tanácsába minden megye előljáróinak tanácsa együttesen választott volna 3-3 férfi és nő tanácsost.⁵⁴ Elgondolásainak megfelelően idővel a MET túllépte volna a Brassói Magyar Népbank megmentésére hivatott szerepkörét és pozíciója megszilárdulása függvényében később lehetővé tette volna tagjainak a más bankoknál elhelyezett, 6%-nál magasabb kamatokat igénylő tartozások átvállalását. Az így létrehozandó szövetkezet a MET gazdasági ügyeinek és hitelügyeleteinek kezelését lett volna hivatott végezni.

A terveknek megfelelően a szövetkezet üzletrészeinek névértéke 500 lej lett volna, amely 10 vagy 50 egyenlő havi részletben lett volna fizethető. A belépési díj üzletrészenként 10 lejben volt meghatározva, melynek kifizetése a belépéskor lett volna esedékes. A terveknek megfelelően a közgyűlésen mindenkinek egy szavazati joga lett volna, függetlenül az üzletrészek számától. Arra az esetre, ha a tagok száma meghaladná az 1500-at, a tervezet a közgyűlésnek az Előljárók, Századosok és Tizedesek Közgyűlésével való helyettesítését írja elő.

A szövetkezet céljai között találunk olyan feladatokat is, amelyek hozzájárulnának a munkanélküliség enyhítéséhez nagyobb szabású közmunkálatok kezdeményezése esetén, mint például a Brassó városi villanytelep modernizálása, a Brassó–Bukarest közötti út feljavítása, a Câmpina–Brassó közötti vasút villamosítása, valamint villanytelepek építése Csík, Brassó, Fogaras megyékben.⁵⁵

A terv alapján a megalakítandó Magyar Együttműködési Társaság szövetkezetének célkitűzései a következők voltak:

- 1) a Népbank és tagjai más bankoknál esedékes hitelügyeinek rendezése
- 2) a mezőgazdasági, erdészeti, bányászati, ipari, házi-
ipari termelés előmozdítása és termékeinek értékesítése
- 3) a turisztika fellendítése
- 4) a lakásépítések előmozdítása
- 5) a vállalkozások serkentése
- 6) a tagok törvényszéki pereinek méltányos
képviselése
- 7) az állami és városi adók kivetésénél az egyenlő
elbánás kivívása
- 8) a betegekről, munkaképtelenekről és munka-
nélküliekről való gondoskodás

⁴⁹ SzNM BEH IX/B, 2.

⁵⁰ Ez 1884-ben alakult, Erdély délkeleti részének legtekintélyesebb bankja volt, és Brassó, Háromszék, Csík és a szomszédos megyék magyar gazdáinak hiteligényeit szolgálta.

⁵¹ SzNM BEH IX/B, 2.

⁵² Uo.

⁵³ SzNM BEH IX/B, 3.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

9) általános ismeretterjesztő tanfolyamok biztosítása

10) kulturális és szórakoztató programok biztosítása

Mindezen célkitűzések⁵⁶ egy sokoldalú, több rendeltetésű, több szakosztályt igénylő általános szövetkezet terveit engedték sejtetni, melynek feladata Balás szavaival élve „a tagok gazdasági és kulturális szükségleteinek minden téren és minden irányban való támogatása lett volna”.⁵⁷

A szövetkezet legfőbb motivációja a román állam diszkriminációs szociális és gazdaságpolitikája, valamint a Magyar Párt elégtelennek bizonyuló gazdaságpolitikája volt,⁵⁸ az elképzelés a gazdasági válság alatt egyre nyomasztóbban jelentkező kulturális és gazdasági veszteségek áthidalásának és ellensúlyozásának igényéből fakadt.

Balásnak a MET-ről szóló utolsó írásai 1932 júliusában keletkeztek, melyek időpontja egybeesett azzal a gyűléssel, amely ugyanezen a napon egy általános magyar, gazdasági jellegű szervezkedés szövetkezeti formában való megvalósítását tárgyalta. Balásnak 1932. augusztus 16-án keltezett azon kézirata, amely a Brassói Magyar Általános Gazdasági Szövetkezet alapszabályait tartalmazza,⁵⁹ valamint egy ugyanazon a napon kelt, Szabó Béni parlamenti képviselő aláírásával ellátott, az általános gazdasági jellegű szervezkedést tárgyaló gyűlésben való részvételre felkérő meghívó⁶⁰ arra enged következtetni, hogy Balás 1932. július 30-án ismertette a MET tervét az általános gazdasági szervezkedés előkészítő tárgyalásán. A hagyatékban e dátum utáni keltezéssel nem találunk többé a MET-re utaló írásokat.

Egy következő, augusztus 18-án kelt írásában *Brassó és környéke magyarjaihoz* címmel ismertetőt találunk a Magyar Általános Gazdasági Szövetkezet létrehozásának megvalósításáról, melyben kérdést intéz a város közösségéhez a szervezet szükségességét illetően. Mindezek alapján az a következtetés vonható le, hogy Balás, aki július 30-án részt vett a MÁGISZ ideiglenes előkészítő bizottsági ülésén, az övéhez hasonló, de alkalmasabb jogi háttérrel jelentkező szövetkezeti kezdeményezés láttán elképzeléseit részben e szervezkedés kereteibe mentette. Erre talán azért is került sor, mivel előbbi tervét a Népbank vezetői kivitelezhetetlennek találták, és visszautasították.

Meg kell vizsgálnunk mégis, mi volt a lehetősége a MET létrehozásának, ha a Népbank elfogadta volna a kezdeményezést. Figyelembe kell vennünk, hogy ekkor Balás még a brassói ún. Interimar (ideiglenes) Bizottság tagja, ami nem kis ellentétet szült közte és a Magyar Párt brassói tagozata között. Ilyen ellenszerek mellett valószínűleg megint a sikertelenség várta volna. További dokumentumok hiányában csak feltevézéseket fogalmazhatunk meg, de a későbbi események ezt alátámasztani tűnnek.

A Balás-féle MÁGISZ alapszabály-tervezetben a szakosztályokról szóló 20. §-ban nyolc szakosztályt találunk, amelyekbe a tagok foglalkozásuk függvényében nyerne felvételt.⁶¹ Ezek a szakosztályok a Mezőgazdasági, a Háziipari, a Kereskedelmi, a Pénzügyi, a Jogügyi, a Közművelődésügyi és a Jóléti osztályok. A tervezet alapszabályzata szerint a szövetkezet irányítását egy a közgyűlés által egy évre választott Igazgató Tanács⁶² végzi, melynek tagjai a szakosztályok elnökei, valamint egy három fős és három póttagú Felügyelő Bizottság⁶³ vigyázza fel. A szövetkezet célkitűzései, amelyekről már a szakosztályok elnevezései is árulkodnak, nagyvonalakban megegyeznek a MET célkitűzéseivel, talán annyi különbséggel, hogy a MÁGISZ nagyobb hangsúlyt fektet a háziipari termelésre és termékeinek az értékesítésére.

Az 1932. augusztus 17-én sorra kerülő százas bizottsági gyűlés kimondta a Brassói Magyar Általános Gazdasági Szövetkezet megalapításának szükségességét, miután elfogadta az alapszabályzatot előkészítő bizottság felállítását is.⁶² Ugyanezen az értekezleten a százas bizottság megválasztotta az ideiglenes vezetőbizottságot, a következő tagsággal: elnök Szabó Béni kamarai képviselő, alelnök Kovács Lajos unitárius lelkész, jegyző Fűrő Gyula, pénztáros Kovács Gyula, ellenőr Csákány Balázs.⁶⁵ A tárgyaláson elhangzott, hogy az alakulandó szövetkezet kezdetben csak Brassó környéke magyar falvait, termékeik értékesítését igyekszik segíteni. A baloldal felé tolódó *Brassói Lapok* így nyilatkozik a 17-i gyűlést üdvözlő cikkében: „az a nagyjelentőségű, hogy a politizálás teljes kirekesztésével megindult az a régóta nélkülözött folyamat, amely a magyar falvak termelőit közelebb igyekszik hozni a városi fogyasztókkal, a falusi szövetkezetek és a még mindig igen mostoha helyzetben levő háziipar tökéletes bekapcsolásával”.⁶⁶ Annak ellenére, hogy Balást nem választották be az

⁵⁶ SzNM BEH IX/B, 6.

⁵⁷ Uo., 4.

⁵⁸ Igaz, hogy már a Magyar Párt létrejöttékor megalakult ennek egy közigazgatási szakosztálya, melynek feladata a társadalmi problémák orvoslása lett volna, de ez sokáig csak egy véleményező testületként működik. (VITA Sándor 1937, 47.)

⁵⁹ SzNM BEH IX/B, 8.

⁶⁰ Uo., 9.

⁶¹ Uo.

⁶² Az alapszabályzat 29. §-a.

⁶³ Az alapszabályzat 36. §-a.

⁶⁴ SzNM DK BEH IX/B, 11.

⁶⁵ *Brassói Lapok*, 1932. augusztus 21., 198. sz.

⁶⁶ Uo.

ideiglenes vezetőségbe, tovább folytatta a tevékenységét az alakulandó szövetkezet szolgálatában. Az 1932. augusztus 30-án sorra kerülő bizottsági ülésen bemutatásra került helyzetkép-ismertetést is ő állította össze.⁶⁷

Annak következtében, hogy a város és a vidék közössége részéről az érdeklődés nagyfokú volt, az ideiglenes vezetőség elhatározta az alakuló közgyűlés összehívását. Ilyen körülmények között 1932. szeptember 9-én sor került a MÁGISZ hatodik, egyben alakuló gyűlésére, mely egyhangúan kimondta a szövetkezet megalakulását, és megválasztotta az első Igazgató Tanácsot és Felügyelő Bizottságot. Az itt megválasztott ideiglenes Igazgató Tanács soraiban találjuk dr. Debreczy Béla ügyvédet, Kovács Lajos unitárius lelkészt, Szabó Béni képviselőt, Hettmann Antal gyárost, Kacsó Sándor hírlapírót, Fazakas József iparost, ifj. dr. Szemlér Ferenc ügyvédet, Halász Kálmán mérnököt, Szécsi Sándor ref. tanárt. A megválasztott Felügyelő Bizottság ideiglenes tagjai között találjuk ifj. Kovács Gyula biz. titkárt, Orbán Balázs cégjegyzőt és Csákány Balázs iparost.⁶⁸ Mint látjuk, Balás sem az Igazgató Tanácsba, sem a Felügyelő Bizottságba nem nyert felvételt, holott amint azt a *Bukaresti Magyar Kurir* a MÁGISZ megalakulását üdvözlő cikkében nyilatkozta, „a szövetkezet megalakulása Balás Ernő mérnök kezdeményező munkájának eredménye, aki egyike a szövetkezeti kérdés legkiválóbb szakértőinek”.⁶⁹ A szeptember 9-én megalakuló szövetkezet 9 szakosztállyal jött létre, ami Balás mellőzését is sugallja.

Balásnak a vezetőtisztületbe való be nem választása nyilvánvalóan azt tükrözte, hogy a szövetkezet alapítóinak zöme már nélkülözhetőnek tartotta szakértelmét. 1932. szeptember 21-én még kapott egy levelet Kovács Lajos lelkész igazgatósági tagtól, aki Szécsi Sándorral együtt egy a szakosztályokat érintő tájékoztatást kért tőle.⁷⁰ Ezt követően, mellőzve érezve magát, a MÁGISZ keretén belüli tevékenységből vissza is vonult.

Balás a mellőzésének okát a szervezetben részvevő tagok Szele Bélához való függőségi viszonyának tulajdonította, amely már az igazgatósági jelölésekkor is észlelhető volt.⁷¹

Visszavonulását Balás nem fogta fel kudarcként. A lelkiismeretes munkának köszönhetően ez a szövetkezet megalakult, ráadásul Szele Béla lemondott elnöki posztjáról, amelyet a Magyar Párt brassói tagozatánál töltött be, és Balás véleménye szerint nem árthatott már a friss intézménynek.⁷² A kérdés megértése végett próbáljuk megvizsgálni, reálisan látta-e Balás a saját szerepét. A MÁGISZ megalakulását és értekezleteit hirdető írásokban (szórolapokban, újságcikkekben) Balás neve egyetlenegyszer sem került említésre. Az itt kifejtett tevékenységéről néhány meghívó és saját munkatervei tanúskodnak. Az első Igazgató Tanácsba beválasztott és később is lelkes tagjaként nyilvántartott Kacsó Sándor író, ekkor brassói hírlapíró, életrajzi művében a szövetkezeti tevékenységre vonatkozó részben nem is említi Balás nevét, annak ellenére, hogy Balás írásai között találunk olyan utalásokat, amelyek éppen a kettejük barátságára vonatkoznak.

Amennyiben nem értékelte túl saját szerepét, Balás háttérbe szorítása, így az igazgatótestületbe való beválasztásának elmaradása is valószínűleg azal magyarázható, hogy személye, amelyet a Magyar Párt helyi tagozata az Ideiglenes városi tanácsban vállalt szerepe miatt nemkívánatosnak tekintett, nem volt alkalmas beválasztásra egy olyan szövetkezet igazgatóságába, amely később várhatóan magyar párti támogatást igényelt. Mindezzel különösképpen számolni kellett egy olyan vegyes lakosságú városban, mint Brassó, ahol a Magyar Párt visszaszoríthatta ellenfeleit, és politikai eszközöket gyakorolhatott. Számításba kell vennünk azt is, hogy nem sok bizalmat gerjeszthetett volna az a szövetkezet, melynek igazgató tagságában olyan személy ül, akit a *Brassói Lapok* nemrég még a Világosság szövetkezet megbukásának kapcsán sikkasztással és a tagok szándékos félrevezetésével vádolt.⁷³

Balás a visszavonulása után is figyelemmel kísérte a szövetkezet tevékenységét, készen állva bármikor a szövetkezet rendelkezésére bocsátani tapasztalatát. Azonban csalódnia kellett. A hatósági engedélyezést követelményeit teljesítendő, a nevét is ÁGISZ-ra változtató szövetkezet⁷⁴ 1933. április 20-án olyan új alapszabályzatot fogadott el, amelyet ifj. Csákány Béla ügyvéd állított össze. Ez már csak hét szakosztályt⁷⁵ tartalmazott, amelyek közül csak a mezőgazdasági és háziipari szakosztályok alakultak meg.⁷⁶

Balás legnagyobb elégedetlenségére a szövetkezet, amely a kitűzött célok értelmében maga kellett volna, hogy kezdeményezze a már meglévő magyar gazdasá-

⁶⁷ SzNM BEH IX/B, 12.

⁶⁸ *Brassói Lapok*, 1932. szeptember 15., 210. sz.

⁶⁹ *Bukaresti Magyar Kurir*, 1932. szeptember 18., 38. sz.

⁷⁰ SzNM BEH IX/B, 13.

⁷¹ Uo., 15.

⁷² Uo.

⁷³ Brassó közönsége nem ismerhette a Világosság ügyének ala-

kulását, mivel a *Brassói Lapok* nem adott helyet Balás kiigazításainak és ellenérveinek – ezek éppen ezért többnyire háromszéki újságokban kaptak helyet.

⁷⁴ SZÉCSI Sándor 1938, 7.

⁷⁵ Mezőgazdasági, népművészeti, háziipari, kisipari, kereskedelmi, jogi, népjóléti és közművelődési osztályok.

⁷⁶ KACSÓ Sándor 1974, 465.

gi szövetkezetek tömörítését, belépett a Gazdasági és Hitelszövetkezetek szövetségébe.⁷⁷ Még megemlíthetjük, hogy a szövetkezet háziipari boltja, ahol az alapszabály értelmében csak a tagok juthattak volna kedvezményes vásárlási lehetőségekhez, mindenki számára hozzáférhető volt. Ez részben érdektelenné tette a vásárlók szövetkezetbe való belépését, másrészt pedig károsította a szakosztályokat termékeik értékesítése során.

1934 decemberében Balás az ÁGISZ közgyűlésén megkísérelte felhívni a tagok figyelmét ezekre a problémákra, de észrevételei felolvasásának nem adtak helyet, és ezek után végképp megszakítja kapcsolatát az ÁGISZ-szal.

4. Balás Ernő és a Magyar Párt

A Balás Ernő és a Magyar Párt között kialakult kapcsolat kiemelt fontosságúnak tekinthető Balás számára, életének döntő része az ennek tükrében való megítélés jegyében alakult. Balás politikai nézetei és felfogása eltért a hivatalos erdélyi magyar kisebbségpolitikától, ennek tudható be, hogy, ha nem is az erdélyi magyarság vezetőivel általában, de a vezetők egy meghatározó részével viszonya több, mint terhes.

Balás eltérő mentalitásának gyökere a néha szociális, máskor meg túlzott liberális elemekkel tűzdelt politikai felfogása, amely sokszor ellentétbe hozta a sokáig túl konzervatívnak bizonyuló Magyar Párttal.

Balás politikai gondolkodásának legtisztább és legkézzelfoghatóbb megnyilvánulására a politikai pártalapítási kísérlete alkalmával került sor. A Köztársasági Pártot egy alulról szerveződő, az összmagyarság érdekeit képviselő szervezetnek képzelte, és ez csak azon az áron történhetett volna meg, ha sor kerül az erdélyi magyar társadalom addigi kereteinek lebontására.

Balás nagy örömmel fogadta az 1921. június 5-én Bánffyhunyon megalakuló, hasonló elveket hangoztató Magyar Néppárt létrejöttét, valamint ennek a Kolozsváron létrejött tagozatát is.⁷⁸ Hasonló elveken nyugvó és népi alapon történő szervezkedésre igyekezett buzdítani Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, általában Háromszék magyarságát, hogy az ilyen alapon életre hívott új vezetőség a magyarság érdekeinek valódi képviselője legyen. Erőteljesebb politikai részvétele azonban csak 1922-től számítható, amikor szenátorjelöltként indult a választásokon.

Sepsiszentgyörgyön 1922. február 15-én a városa dísztermében került sor a helyi Magyar Nemzeti Párt megalakulására, báró Szentkereszty Béla elnök-

lete alatt, és ugyancsak ez alkalommal került sor a közlegő választásokra esedékes magyar képviselő- és szenátorjelölt állításra.⁷⁹ Azonban a március 1-jével záruló jelölési akció súlyos elégedetlenséget szült a Magyar Nemzeti Párt körében azok után, hogy valamennyi jelöltjüket visszautasították,⁸⁰ és szenátorjelöltként Háromszék megyében csak Balás Ernő független magyar jelölt, valamint Mosora Vasile liberális párti jelölt maradtak. Balás szenátorjelöltségének elfogadása ilyen körülmények között a Magyar Nemzeti Párt súlyos ellenszenvét vonta maga után, magyar liberálisnak bélyegezték, és állásfoglalásuk szerint Balásra a magyarság nem szavazhat.

Ezt a mozzanatot tekinthetjük leginkább a Balás és a Magyar Párt néven a fő romániai magyar politikai képviselővé váló szövetség közötti ellentét kezdetének. Balás liberális támogatottságát azonban, amivel megvádolták, ha megalapozottnak is tűnik, nem fogadhatjuk el egyértelműnek, mivel Mosora Vasile liberális jelölttel szemben való szenatori megválasztása ezt legalábbis megkérdőjelezi. Szenátusi beszámolóiban is nem egyszer hangoztatta, hogy politikai pártállása független. Mindenesetre a közte és a Magyar Párt között felmerülő ellentét megválasztásának pillanatától kezdve végigkísérte Balás majdnem egész életét.

A politikai életbe való fokozottabb belépésével sokasodtak a Magyar Párttal szemben megfogalmazott kifogásai. 1922. április 30-án a *Haladás* címlapján Balás súlyos kritikával illeti az akkor Magyar Szövetség nevet viselő magyar politikai erőt, amelyben kijelenti, hogy a Magyar Szövetség ugyan nélkülözhetetlen, de csak akkor, ha ez ténylegesen egyesíti a magyarság minden rétegét. Felrótta továbbá, hogy a Szövetség nem képviseli az erdélyi magyarság többségét képező földműveseket, és hogy a magyar népoktatás és a magyar nyelv hivatalos elismertetésének általános érdekein kívül a legtöbb kérdésben mély szakadék választja el a nép és a vezetőség érdekeit. Ezek következtében feltétlenül szükségesnek látta a Szövetség újjászervezését úgy, hogy az a néprétegek arányos képviselőitől a társadalmi osztályok érdekeinek összeegyeztetésén alapuljon.

Balás egy másik súlyos kritikát az 1923-as csíki pótszenátor-választás alkalmával fogalmazott meg. A *Haladásban* megjelent „*Magyar Párt*” című cikkében még súlyosabban támadta a magyar pártot, kétségbe vonva a párt egységét, valamint kijelentette, hogy a Magyar Párt nemhogy használt volna, hanem még ártott is a magyarság érdekeinek.⁸¹ A Magyar Pártot

⁷⁷ Uo., 466.

⁷⁸ *Haladás*, 1922. január 22., 4. sz.

⁷⁹ *Haladás*, 1922. február 19., 8. sz.

⁸⁰ Sándor Józsefet kétszer utasították vissza azzal az ürüggyel, hogy nem érti a törvényt, Benkő Sándor járásbíró azért, mert

magyarul, Erőss Józsefet pedig azért, mert románul írta alá nevét a nyilatkozatban. Molnár Kálmán jelöltségét azért nem fogadták el, mert három perccel késett a kitűzött határidőhöz képest. *Székely Újság*, 1922. március 2., 17. sz.

⁸¹ *Haladás*, 1923. augusztus 5., 31. sz.

a Magyar Szövetség utódjaként látta, melyben az 1921-es néppárti elemeket fokozatosan a perifériára szorították, lehetetlenné téve a vezetésben való részvételüket. Reálpolitikusként megállapította, hogy a Magyar Párt bárminő kezdeményezése a kormány ellenszenvét vonja maga után. Ilyen megfontolásból azt a javaslatot sugallta, hogy a Csík megyei szenátorválasztásokra potenciális jelöltként fellépő Görög Joachim jelölésére ne a Magyar Párt színeiben kerüljön sor, hanem a megye magyar közössége jelölje őt az esetleges esélyesebb ellenjelöltek állításának elkerülése céljából.⁸² Ez azonban nem így történt, és Görög magyar párti jelölésével be is következett dr. Szócs Géza ellenjelöltsége, utóbbi meg is nyerte később a választást. Ilyen súlyos hiba után Balás kijelentette, hogy a Magyar Pártnak meg kell szűnnie, mivel képtelen képviselni a romániai magyarság egészét. A magyarság képviseletét azokra kell bízni, akik független státusukból kifolyólag már jó kapcsolatot alakítottak ki a kormánnyal, és minden erejükből igyekeznek ezt felhasználni nemzetük szolgálatára. Ilyen személyeknek nevezi meg dr. Fülöp Bélát, dr. Paál Istvánt, Hámos Róbertet és önmagát.

A Magyar Párt álláspontját képviselő válasz a *Krassó-Szőrényi Lapok*ban jelent meg, Sulyok István cikkében, akivel különben Balás szövetkezeti tevékenységének kezdeti szakaszán levelező viszonyba is került. A válaszban fogalmazódott meg először az a később is sokszor elhangzott Balás-ellenes vád, hogy szenátorságát hatósági támogatással és törvénytíprások árán szerezte meg.⁸³ Sulyok továbbá kihangsúlyozta, hogy mindezek ellenére „épp olyan keveset tudott hasonló társaival egyetemben a magyar kisebbségi ügyön segíteni, mint a közéleti erkölcs, a jog és igazság álláspontján kitaró Magyar Párt”.⁸⁴ Fogalmazásában ugyanakkor a szerző mérsékelt hangnemet használt, kijelentette, hogy elképzelhető az egyéni utakon járó független képviselők esetében is a magyarság ügyében kifejtett tevékenység elfogadása. Ezen szolgálatokért elnézést és bocsánatot is remélhetnek, de számonkérések nem helytállóak.

Sulyok bírálatát mérsékeltnek nevezhetjük, mivel, mint később az 1929. május 1. és 6. között lezajló sajtóper ügyében folytatott tárgyalások során kiderült, Balást már a Magyar Szövetség és a Néppárt választásokra alakított közös vezérlő bizottsága a magyar faj árulójának tekintette megválasztását követően.⁸⁵ Ugyanezen a tárgyaláson azonban bizonyítást nyert a Magyar Szövetség szubjektivitása is Grandpiere Emil vallomása révén, melyben kijelenti, hogy „azért tar-

tom árulónak, mert nem a mi politikai pártunkkal működött együtt. Mi pedig úgy fogtuk fel a dolgot, hogy aki nincs velünk, az ellenünk van”.⁸⁶

Balás következő Magyar Párt-ellenes megnyilvánulására az 1923. október 31-én ratifikált Csucsai Paktum, valamint az Ugron István és Grandpiere Emil által a *Temesvári Hírlap*nak adott interjú szolgáltatott alapot. Ugron és Grandpiere azt nyilatkozták a lapnak, hogy a Magyar Párt szervezkedése a legkomolyabban megindult, minden vidéki gócpontot felölelve. Ugyanakkor elhangzott az is, hogy a magyarság az adott viszonyok között a saját erejére utalva politikai eredményeket nem érhet el, melynek következtében szükségesnek bizonyult a Csucsai Paktum megkötése Averescu pártjával.⁸⁷

Újabb kritikáiban Balás ismételten a Magyar Párt szervezetlenségére hivatkozott. A párt kiindulópontját a legnagyobb egységben élő székelységben látja, nem pedig a kolozsvári vezető magyarok csoportjában. Ugyanakkor felrója a román politikai mentalitás ismeretének hiányát, melynek következtében véleménye szerint hatékony politikát nem is folytathat a Magyar Párt. Balás elítélte a Csucsai Paktumot, mivel a Magyar Párt érvényesülését csak az egyedül megvívott harcban látta, általa vívhatná ki magának azt az egyenlőséget, amelyet a román alkotmány biztosít minden kisebbségnek.⁸⁸

A Balás által hangoztatott magyar párti szervezetlenség és egységhiány egyre inkább igazolódni látszott azáltal is, hogy 1924 októberében Ugron István a párt belső konfliktusainak elharapózása következtében lemondott a párt vezető tisztségéről.⁸⁹ A mellettük megnyilvánuló közvélemény szemszögéből tekintve a megüresedett tisztség betöltésére a legesélyesebbeknek Paál Árpád és Bernády György mutatkoztak. Az események ilyenyszerű alakulása nagy lelkesedéssel töltötte el Balást is, aki ezáltal megvalósíthatónak vélte a párt demokratikusabb alapokra történő helyezését, egy komolyabb átszervezés által. A Marosvásárhelyen sorra kerülő elnökválasztást előkészítő gyűlésen azonban a párt intézőbizottsága elvetette mindkettőjük megválasztásának a gondolatát. A döntés a kevésbé támogatott Paál Árpád esetében elfogadhatónak tűnt, a sajtó és a nyilvánosság támogatását élvező Bernády jelöltségének elvetése azonban jóval problematikusabbnak bizonyult. Ez okból kifolyólag az intézőbizottság marosvásárhelyi gyűlésén az a határozat született, hogy Bernády elnökválasztását a Brassóban tartandó következő évi nagygyűlés napirendjéről leveszik, és helyette egy

⁸² *Haladás*, 1923. július 9., 27. sz.

⁸³ *Krassó-Szőrényi Lapok*, 1923. augusztus 9., 63. sz.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ SzNM BEH VII, 17.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ *Temesvári Hírlap*, 1924. január 10., 7. sz.

⁸⁸ *Haladás*, 1924. január 20., 3. sz.

⁸⁹ *Haladás*, 1924. október 12., 40. sz.

kilenc tagú direktórium megválasztását fogják javasolni. A határozat szerint a direktórium a következő tagokat foglalta volna magába: gróf Bethlen György, gróf Bélydy Kálmán, dr. Gyárfás Elemér, dr. Hajdú István, dr. Jakabffy Elemér, dr. Paál Árpád, dr. Roth Hugó és Sándor József. A bizottság e határozata után Paál és Bernády bejelentették, hogy a direktórium tagot nem vállalhatják.

Az események ilyenszerű alakulása Balást tiltakozásra készítette. Egy következő írásában rámutatott arra, hogy Bernádynak az erdélyi magyar politikából való kikapcsolása súlyos veszteséget jelentene, mivel széles látókörű, diplomáciai és politikai tapasztalattal rendelkező egyénisége pótolhatatlan. Nagy veszteséget jelentene a román politikai körökkel általa kialakított és ápolat kapcsolatokra nézve is.⁹⁰

A marosvásárhelyi gyűlés határozatainak napvilágra kerülése következtében a nyilvánosság egyöntetűen elvetette a Direktórium gondolatát, és egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a nyomás hatására a braszó nagygyűlésnek elnököt kell választania. Balás optimistán Bernády megválasztását várta, és ezt követően a Magyar Párt átszervezését. Ilyen alapon szükségesnek tartotta a párt alapszabályzatának olyan pontokkal való kiegészítését, amelyek behatárolják a tisztségviselők szerep- és hatáskörét, valamint szükségesnek tartotta a párt bármilyen politikai jellegű koalíciótól való távolmaradását, a párt szervezet hatásosabb kiépítése céljából.⁹¹

Balásnak azonban újból csalódnia kellett azok után, hogy a Magyar Párt intézőbizottságának november 18-án Kolozsváron megtartott ülése elvetette a Direktórium gondolatát, de egy kommunikében közölte, hogy a párt elnökségére Paál Árpád, Bernády György, Zágoni István és Bélydy Kálmán különvéleményének ellenére újból Ugron Istvánt jelölték.⁹² Csalódottságában Balás több vádpontot is megfogalmazott a párt kolozsvári ülésével kapcsolatban. Súlyosan bírálta az intézőbizottság zárt ajtó mögötti tárgyalását, amely az ülés információzárlatát jelentette. Szerinte ezeknek az üléseknek nyilvánosnak kell lenniük, nyitottnak minden a Magyar Párt által képviselt magyar számára.⁹³ Kemény hangon elmarasztalta Ugron Istvánt, aki előző elnöki tehetetlenségének dacára újból vállalta a párt élére való jelölést. Az ügy ilyen irányba történő fejlődését a párt demokratikus szervezettségének hiányában, valamint a belső ellentéteknek a megnyilvánulásában látta, melynek következtében megtörténhetett a közvélemény figyelmen kívül hagyása. Az 1924. december 14-én meg-

tartott magyar párti braszó nagygyűlésén megtörtént Ugron István elnökké választása, és Bernádynak be kellett érnie elnöki tanácsi tagságával. Balás kezdeti közeledését az események alakulása folytán újból a Magyar Párt-ellenesség és annak néppárti elemeivel való fokozottabb szimpatizálás váltotta fel.

1925. május 13-án Balás szívélyesen üdvözölte Paál Árpádot az *Újság* című kolozsvári lap szerkesztőségének átvétele alkalmából. Üdvözlő cikkében felhívta Paál figyelmét a kisebbségi sajtó fontos szerepére és objektivitására, valamint tárgyi-lagosságra buzdította, mert csak így szolgálhat a magyarság ügyeinek. Vitaindító rovatok beindítását szorgalmazta, melyeknek témája iskolapolitikai, gazdasági és kulturális programok megszületését segítették volna elő.⁹⁴

A következő év politikai eseményei úgy hozták, hogy Balás és a Magyar Párt között mégis közeledésre került sor. 1925 márciusában új közigazgatási törvényt terjesztettek a szenátus elé, melynek célja a központi hatalom fokozottabb centralizációjának megoldása volt. E törvény kapcsán Háromszék megyében olyan, meg nem nevezett forrásból származó információk kerültek napvilágra, melyek szerint több székely megye felosztására és összevonására kerülne sor. Balás a felfokozott hangulat közepette egy tiltakozó népgyűlést hirdetett meg július 20-ra,⁹⁵ amelyen való részvételre a Magyar Párt helyi tagozata is felhívta a vidéki és községi szervezeteinek figyelmét.⁹⁶ A megye felosztásának híre már a népgyűlés megtartása előtt cáfolatot nyert a prefektusnak egy a miniszterelnökkel történő tárgyalása nyomán. A népgyűlésre ennek ellenére sor került, köszönetnyilvánítás végett azoknak, akik az ügy érdekében közbenjártak (Alexandru Iteanu liberális képviselő, dr. Răuca Răuceanu prefektus, valamint Moşoiu képviselő). Balás nagy szerepet szánt a népgyűlésnek, ami már kitűnik a Paál Árpádnak és Kós Károlynak küldött meghívóból is, annak ellenére, hogy azok nem jelentek meg. A közelgő földművelési, kereskedelmi kamarai, valamint a községi és megyei tanácsválasztásokra való tekintettel a gyűlésen egy átfogó magyarságszervezési programot terjesztett elő. A cél egy komolyabb szervezeti alapon fekvő jelölőlista összeállítása és ezek után a magyarság számarányának megfelelő képviselő bejuttatása lett volna a kamarákba és a tanácsokba. Ennek megvalósítása érdekében Balás tárgyalásokat kezdeményezett a Magyar Párttal, és az augusztus 3-án, valamint 10-én lezajlott tárgyalások folyamán sikerült elfogadtatni elkép-

⁹⁰ *Haladás*, 1924. november 2., 43. sz.

⁹¹ *Haladás*, 1924. november 16., 46. sz.

⁹² *Haladás*, 1924. november 23., 45. sz.

⁹³ Uo.

⁹⁴ *Haladás*, 1925. május 10., 19. sz.

⁹⁵ SzNM BEH II, 32.

⁹⁶ *Székely Nép*, 1925. július 12., 55. sz.

zeléseit. Az egyezés ellenére az augusztus 25-én sorra kerülő mezőgazdasági kamarai választásokon az az ellenzéki lista győzött, amelyet sem a prefektus, sem a magyarság vezetősége nem támogatott. A Magyar Párt ugyanis a prefektus liberális jelöltjeit támogatta, cserébe azon ígéretért, hogy a községi és megyei tanácsi választásokra a hatóságok nem fogják akadályozni a magyarság megszervezését.⁹⁷ A magyarság szavazatainak megosztottságát Balás legnagyobb részben a magyar szavazóközönség egységes, kellő tájékoztatása hiányának tudta be, és ezért a Magyar Párt helyi tagozatát hibáztatta. A Magyar Párt általa már rég hangoztatott gyenge szervezetségét bizonyító események Balást a teljes kiábrándulásba sodorták, melynek következtében minden politikai aktivitással felhagyott. A történetek Balást végérvényesen a Magyar Párt ellen fordították.

Politikai tehetetlenségének láttán az 1925. november 4-i szenátusi ülésen előterjesztett hivatalos búcsúbeszéde után végképp visszavonult a politikai életből.⁹⁸ A Magyar Párt Balás iránti ekkori ellenszenv nem meglepő, főleg azután, hogy az 1925. október 24-én a málnásfürdői pedagógus üdülőhely alapkövetelési ünnepén résztvevő C. Angelescu a *Független Székelység* megkérdezésére Balás Ernőt az erdélyi magyarság és székelység legeredményesebb politikusaként jellemezte. Ugyanakkor kijelentette, hogy „én is és a kormány többi tagja is többre tartjuk Balás szenátort, mint a Magyar Párt vezérurait együtt véve”,⁹⁹ és azt is hangsúlyozta, hogy Balás sosem volt tagja a liberális pártnak.

Balás Magyar Párt iránti ellenszenvét még jobban elmélyítette az a nézeteltérésből fakadó vita, amely közte és Sándor József között merült fel, azok után, hogy a *Székely Nép* 1925. december 13-i számában Sándor József úgy nyilatkozott, hogy a városi lőtér ügyének kedvező megoldás fele való terelése az ő érdeme. Az ügy valójában azáltal nyert részleges megoldást, hogy az 1921-es agrárreform kisajátítási törvényétől eltérően egy sajátos kártalanítási törvényjavaslat nyert előterjesztést a parlamentben Ion I. C. Brătianu miniszterelnök által. Răuca Răuceanu polgármester is nyilatkozott az ügyben. Nyilatkozatában a polgármester cáfolta a Sándor József által hangoztatott érdemeket. Arra hivatkozva, hogy utóbbi a lőtérrel kapcsolatos utolsó parlamenti beszédét 1924. április 4-én adta elő, az ügy elintézését Balásnak tulajdonította.¹⁰⁰ A sors iróniája, hogy Balás még ugyanebben az évben a Magyar Párt vezetőségének a segítségére szorult. Paál Árpádot kérte fel közvetítőnek. Balás Magyarországon élő öccse hívásának próbált

eleget tenni, de ugyanakkor érvényesülési lehetőséget is látott a Magyarországra való kitelepedésben. Így volt kénytelen a Magyar Párthoz fordulni a letelepedési okmányok megszerzéséhez szükséges erkölcsi bizonyítvány kibocsátásáért. Ennek kiadását a párt adminisztrációs ügyeiért felelős Sándor József megtagadta. Paál Árpád azonban vállalta a felelősséget egy hasonló bizonyítvány kiállításáért, és azt Bernády is ellátta kézjeggyével.¹⁰¹

A Magyar Párt és Balás Ernő közötti konfliktus következő és egyben utolsó felvonására 1931-ben került sor, amikor Balást a brassói ún. Interimár Bizottság (a Bukarestnek nem tetsző és ezért felfüggesztett választott vezetőtestületet helyettesítő ideiglenes bizottság) tagjává választották, azok után, hogy az Országos Magyar Párt megtagadta a képviselőt ebben a tanácsban. Ez alkalommal Balás dr. Szele Bélával, a Magyar Párt brassói tagozatának elnökével találta szemben magát, akinek ellenszenv nem volt újkeletű. Szele rendszeresen támadta Balás szövetkezeti tevékenységét, minden eszközt megragadva Balás elképzeléseinek megghiúsítására. Balás iránti ellenszenv még jobban növekedett, amikor ellentétük politikai síkra tevődött át. Balás szenátorrá választásakor 1922-ben Szele is indult, és, mint sok más magyar párti jelölt, kudarcot vallott.

Szele Béla az általa szerkesztett újságban ezúttal olyan cikkeket jelentetett meg, melyekkel megkísérelte Balást a nyilvánosság előtt népszerűtlen, hitelt vesztett személynek feltüntetni azáltal, hogy részleteket emelt ki a Balás kontra Kovács Kálmán magyarországi perből, valamint ez utóbbinak a fennebbviteli peréből, megpróbálva azt a képet nyújtani az olvasóknak, mintha Balás renegát politikája már a Magyar Királyi Ítéltábla előtt is bizonyítást nyert volna.

Szele támadásaira válaszolva Balás a *Tiszta vizet a pohárba* és *A brassói pohár* c. röpiratait írta meg. Az elsőben az őt ért támadásokról ír, a másodikban pedig megpróbált rávilágítani Szele Béla részrehajló, valótlan állításaira, melynek következtében az ellene indított sajtótámadás megszűnt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy lezárult volna a kettejük közötti évtizedes ellentét.

Habár az 1932. évvel megszűntek a Balás ellen indított támadások, nem beszélhetünk az iránta megnyilvánuló általános ellenszenv megszűnéséről is. Életének ezt követő szakaszát a sikertelenség jellemezte, úgy szakmai, mint egyéb kezdeményezéseit illetően. Balás mindenütt a magyar párti szolidaritás jegyében történő megvetést észlelhette. Ezt tapasztalhatta a 2. bécsi döntéssel bekövetkezett újabb impériumváltás

⁹⁷ *Haladás*, 1925. szeptember 13., 37. sz.

⁹⁸ Balás szenátusi búcsúbeszéde, *Mon. Of. DANCS*, No. 9., 1925. november 14., 54.

⁹⁹ *Független Székelység*, 1925. október 29., 4. sz.

¹⁰⁰ *Független Székelység*, 1926. január 10., 2. sz.

¹⁰¹ SzNM BEH II, 55.

után is, amikor Balás újból csak régebbi, Országos Magyar Párt-ellenességének szemszögéből került megítélésre, akkor is, amikor műszaki javaslatokat terjesztett a szakminisztérium elé.

A Balás és az Országos Magyar Párt közötti ellenséges viszony esetében tehát egy több mint fél életre szóló következményekkel járó viszonyról beszélünk, amely Balásra nézve csak veszteséget jelentett, mivel politikai megítélése rányomta bélyegét műszaki terveinek megítélésére is. Ez Balás számára ráadásul sokszor súlyos egzisztenciális gonddal járt.

Összegzőképpen, Balás Ernő műszaki és politikai aktivitását megvizsgálva egy kudarcok és akadályok uralta életutat találunk, annál kevesebb megnyugvást és biztonságot tükröző pillanatot. Élete töréspontjainak hátterében az esetek többségében magyar párti körök ellenséges viszonyulását véljük felfedezni. 1918-as pártalakítási kísérletének sikertelenségéhez a későbbi Magyar Párthoz tartozó városi tanácsstagok járultak hozzá. A Világosság szövetkezet ügyének elbukása 1925-ben többek között a Magyar Párt nézeteit képviselő városi tanács, valamint a vezető köreihez tartozó báró Szentkereszty Béla és a vele együttműködő brassói tagozati elnök, Szele Béla ellenakciójának tulajdonítható. Magyarországról két ízben történt kitoloncolásáért a valamikori magyar pár-

ti Kovács Kálmán felelős. A MÁGISZ szervezéséből való kiszorulása jelentős részben ugyancsak a Szele Béla befolyása alatt álló döntésként könyvelhető el. Végül, a 2. bécsi döntés utáni műszaki ajánlatainak visszautasítása mögött is érzékelhető Balás negatív politikai megítélése.

Mindebben bizonyára éppúgy megvolt a felelőssége Balás Ernőnek is. Különutas politikai cselekvése érthetően vont maga után a politikai megbélyegzést és annak minden következményét. Ez azonban nem feledtetheti el, hogy úgy tűnik, az erdélyi magyarság társadalmi elitjének, annak szerveződésének egy olyan vonásával szembesültünk a vizsgálódás során, amelynek jellemzőjeként ez az elit egyfajta „rácsozatként”, mintegy reflexszerűen zárult Balás úgyszólván bármilyen jellegű és bármilyen közegeben történő kezdeményezése előtt.

Az erdélyi magyar társadalom érdekeit szem előtt tartva mindenesetre tanulságos, ahogy egy műszaki és gazdasági szempontból újító elképzelésekkel jelentkezni képes személyiség elől elzárultak az érvényesülés kapui, mivel politikailag nem tudott integrálódni egy monopolhelyzetű elitbe. Egy olyan személyiség bukásának lehettünk tanúi, akinek munkássága talán újabb fejezetet nyithatott volna, legalábbis az erdélyi magyarság gazdaságtörténetében.

Kolumbán Zsolt - Sf. Gheorghe, Lăcrămioarei, 20, Bl. 46A/7, kolumbanzs@yahoo.com

Irodalom

- BALÁZS András
1929 *Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez, 1919–1929*, Minerva, Kolozsvár.
- BEREY Géza
1941 *A magyar újságírás Erdélyben, 1919–1939*, Abulka György Könyvnyomdája, Szeged.
- BIBÓ Erzsébet
1941 Az iskola története, in: *A Sepsiszentgyörgyi Ref. Székely Mikó Kollégium Gimnáziumának és Leányiskolájának Évkönyve az 1940–1941 tanévről*, Sepsiszentgyörgy, 71–75.
- HITCHINS, Keith
1998 *România 1866–1947*, Ediția a II-a, Humanitas, București.
- KACSÓ Sándor
1974 *Fogy a vinág, gyűl az iszap*, Kriterion, Bukarest.
- KOLUMBÁN Zsolt
2004 Balás Ernő (1875–1949) 1., *Acta (Siculica)* 2003/1, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 145–167.
2006 Balás Ernő (1875–1949) 1., *Acta (Siculica)* 2006/2, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 163–185.
- MIKÓ Imre
1940 *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig*, „Studium” Kiadása, Budapest.
- OBERDING József György
1938 Az erdélyi magyarság szövetkezeti mozgalma, *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938. február, II. sz., 49–121.
1939 A szövetkezetek szerepe az erdélyi magyarság gazdasági életében, *Magyar Szövetkezés*, XLI. évf., 1939. április 1., 7. sz., 6–7.
1939a A szövetkezetek szerepe az erdélyi magyarság gazdasági életében, *Magyar Szövetkezés*, XLI. évf., 1939. április 15., 8. sz. 2–3.
- PÁRTOS Szilárd, SZILÁGYI László
1935 *Szövetkezeti ismeretek*, A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége kiadása, Budapest.
- ROMSICS Ignác
2000 *Magyarország története a XX. században*, Osiris Kiadó, Budapest.
- PARECZ György
1936 A Közigazgatási törvény javaslata, különös figyelemmel a kisebbségek szempontjaira, *Magyar Kisebbség*, XV. évf., 1936. január 16., 2. sz., 33–48.

PETROVAY Tibor

1938 Szövetkezeti ügyünk, in: *Erdélyi Magyar Évkönyv 1937*, Brassó, 118–123.

PETRU, Marcu

1929 *Istoricul școalei*, in: *Anuarul liceului de băieți din Sfântu Gheorghe pe anul școlar 1923–1924/1928–192*, Sfântu Gheorghe.

SZÉCSI Sándor

1938 *A brassói „Ágisz” szövetkezet tevékenysége. Szövetkezeti Értesítő*, I. sz., 7–8.

VITA Sándor

1937 Gazdasági Tanács, *Hitel*, I. sz., 45–50.

Felhasznált sajtó

- *Brassói Lapok* (hetilap), szerk. Szele Béla, Brassó, 1919–1926, 1930–1932.
- *Független Székelység* (hetilap), szerk. Felei B., Sepsiszentgyörgy, 1925–1926.
- *Haladás* (hetilap), szerk. Balás Ernő, Sepsiszentgyörgy, 1922–1925.
- *Keleti Újság* (napilap), szerk. Zágoni István, Kolozsvár, 1922.
- *Krassó-Szörényi Lapok* (hetilap), szerk. Húsvét Emil, Botos János, Lugos, 1923.
- *Monitorul Oficial*, 1921, 1924, 1925.
- *Monitorul Oficial, Desbaterile Adunării Naționale Constituante a Senatului* (DANCS), 1923–1925.
- *Székely Nép* (hetilap), szerk. Keresztes István, Sepsiszentgyörgy, 1918–1927.
- *Székely Újság* (hetilap), szerk. I. Dienes Ödön, Kézdivásárhely, 1922.
- *Temesvári Hírlap* (napilap), szerk. Pogány Mihály, Temesvár, 1924.

Levéltári források

- Székely Nemzeti Múzeum Könyvtára, Balás Ernő-hagyaték (SzNM BEH), I. cs., 1911–1921.
- SzNM BEH II. cs., 1922–1930.
- SzNM BEH III. cs., 1931–1940.
- SzNM BEH IV. cs., 1940–1944.
- SzNM BEH V. cs., 1944–1947.
- SzNM BEH VI. cs., Iskolaügy.
- SzNM BEH VII. cs., Sajtóper.
- SzNM BEH VIII. cs., Mérnöki kamara.
- SzNM BEH X. cs., Mérnökegyet.
- SzNM BEH XI/A. cs., Szövetkezet/Világosság.
- SzNM BEH XI/B. cs., Szövetkezet/MÁGISZ.

Ernő Balás (1875–1949) 2.

(Rezumat)

Lucrarea se bazează pe documentele din colecția Ernő Balás din Muzeul Național Secuiesc, încercând să prezinte activitatea acestui inginer, personalitate politică, care a căutat să reprezinte interesele minoritare maghiare din România interbelică pe o cale aparte, diferită de cea „oficială” a Partidului Maghiar. Reacțiile partidului pot fi considerate tipice, șansele de reușită a unor abordări politice alternative vizavi de acest complex de probleme, de asemenea. Prima parte a lucrării a apărut în anuarul *Acta (Siculica)* 2003/1 (Edit. T3, Sf. Gheorghe, 145–167) și îmbunătățit în *Acta (Siculica)* 2006/2 (Edit. T3, Sf. Gheorghe, 163–185). Partea a doua prezintă proiectele cooperativiste ale lui Balás, precum și concluzii privind relația lui față de Partidul Maghiar.

Ernő Balás (1875–1949) 2.

(Abstract)

Ernő Balás, engineer, was a Hungarian politician in Romania during the interwar period. He tried to promote the interests of the Hungarian minorities in other way as the Hungarian Party did. The reaction of this party was typical. The first part of the paper was published in *Acta (Siculica)* 2003/1 (Edit. T3, Sf. Gheorghe, 145–167) and in *Acta (Siculica)* 2006/2 (Edit. T3, Sf. Gheorghe, 163–185). Balás' cooperative projects as well as conclusions regarding his relationship with the Hungarian Party will be presented in this second part.